

ŞAMDAN BƏY

Nəriman Nərimanov

<http://www.kitablar.com>

<http://www.kitablar.org/>

*****

KOMEDİYA, DÖRD MƏCLİSDƏ

ƏFRADI-ƏHLİ-MƏCLİS

Y u s i f-- mədəniyyətli, qulluq edən cavan oğlan, Avropa libasında.

Q u l u-- Yusifin nököri.

X ə d i c ə-- Yusifin nişanlısı, 19 yaşında.

H a c ı İ b r a h i m-- Xədicənin atası, 40 yaşında.

N i g a r-- onun övrəti, 50 yaşında.

N a z l ı-- onun qulluqçusu, 20 yaşında.

N i y a z b ə y-- Xədicənin dayısı, 40 yaşında, çərkəzi libasında.

Ş a m d a n b ə y-- Yusifin dostu, 30 yaşında, çərkəzi libasında, bığı yoğun.

S u l t a n, M u r a d, R ə s u l-- Yusifin dostları, cavan oğlanlar, 30 yaşında.

Kimi Avropa

libasında və kimi çərkəzi libasında.

R z a b ə y, H e y d ə r b ə y, N ə c ə f b ə y-- Şəhərin mütəşəxxis bəylərindən, 40 yaşında, çərkəzi libasında.

C ə f ə r-- Hacı İbrahimin nököri.

P ə r z a d q a r ı-- qoca övrət, 50 yaşında.

BİRİNCİ MƏCLİS

ƏVVƏLİNCİ GƏLİŞ

Yusif otağında əyləşib kağız oxuyur. Ev, şəhər evi. Bir neçə kürsü və bir küncdə miz üstündə kitablar və kağızlar.

Y u s i f. Açım kağızı, görüm mənim əziz nuri-çeşmim Şamdan bəy nə yazıbdır? (Oxuyur.) "Rəfiqi-mehribanım Yusif! Xeyli vaxtdır səninlə ayrılıb didarına həsrət qalmışam. Amma indi ümid edirəm ki, səninlə görüşəm. Ah! Nə xoşbəxt olardım bu yavuşq vaxtda səninlə bir otaqda oturub keçən günlərdən söhbət edəydim! Məlum ola ki, bu ayın axırınadək səninlə görüşəcəyəm. Salamət qal! Şamdan". (Kağızı mizin üstünə qoyur, sonra üzünü xalqa tutub.) Heç bundan yaxşı şey olarmı ki, qəlbdən istədiyini dostdan məktub alasan! Həqiqət, bu yaxşı şeydir! Yaxşı yoldaş dar gündə lazım olar. On ildir ki, Şamdan ilə görüşməmişəm. İndi gərək ki, surəti də təğyir tapıbdır. (Kağızı götürüb yenə oxuyur.) Bunun yazmağına görə gərək bu günlərdə buraya gəlsin. (Durub qapıya tərəf gedir və Qulunu çağırır.) Qulu!

İKİNCİ GƏLİŞ

Qulu və Yusif.

Q u l u. Nə buyurursunuz?

Y u s i f. Bu saat o yan otağı (əli ilə göstərir) təmiz edərsən və hazırlarsan; çünki bu günlərdə bizə qonaq gələcəkdir.

Q u l u. Otaq təmizdir. Ancaq heç şeyimiz yoxdur ki, qoyaq.

Y u s i f. Necə şey? Bir taxt qoyarsan və yorğan-döşək hazır edərsən.

Q u l u. Ağa! Artıq yorğan-deşəyimiz yoxdur. (Yusif fikrə gedir.)

Y u s i f. Yaxşı, sən get. Mən bir az fikir edim. (Qulu dişqarı çıxır. Yusif bir az fikirdən sonra.) Həqiqət, Şamdan çox pis vaxtda gəlir: heç şey hazır deyil. Nə yorğan var, nə döşək, nə də balış və nə də pul vardır ki, bunların hamısını alam.... Ah!... (Fikrə gedir.) Hamısından yaxşı öz yorğan-döşəyimi ona verim, mən necə olsa dolanaram. (Bir az fikirdən sonra Qulunu çağırır.) Qulu! Ay Qulu!

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Qulu daxil olur. Yusif və Qulu.

Q u l u. Bəli!

Y u s i f. Get mənim yorğan-döşəyimi yan otağa apar.

Q u l u. Ağə, bəs sən?

Y u s i f. Mən yola gedərəm. Mənim üçün bir yaz yorğanı qoy.... Xülasə, elə olsun ki, Şamdan dostumun yanında xəcalət çəkməyim. Dəxi sən öz işinə məşğul ol. Mən gedirəm, hər kəs məni sual etsə, de ki, bu saat gələr. (Yusif geyinib dişqarı çıxır).

Q u l u (tək, evi səliqəyə salır və öz-özü ilə danışır). Mənim ağamın işlərinə təəccüb qalmalıdır. Bu vaxtadək qulluq edibdir, amma bir şeyi yoxdur. Özgələrin evinə gedirsən, bir küncdə divan, bir yanda stollar və stullar, divarlarda xalılar və şəkillər, dörd dəst yorğan-döşək. Xülasə, adam istəməyir ki, evdən dişqarı çıxsın. Mən hətta bir neçə adam bilirəm ki, mənim ağamdan az məvacib alırlar, bununla belə padşah kimi dolanacaqları vardır, amma bizim ... çörək yeməyə qabımız da yoxdur. Ev şeyləri lazım olduqca qonşulardan gətirməkdən, doğrusu, bezar olmuşam. Axırda elə olar ki, qonşular da verməzlər, onda görək nə edəcəyik. Neçə kərə demişəm ki, yoldaşlara az xərc et, adam gərək son gününün dərdinə qala. Hər deyəndə sözü bu olubdur ki, "yoldaşlıq yaxşı şeydir. İnsan gərəkdir bir-biri ilə dostluq etsin. Pulu yığıb öləndə özüm ilə aparmayacağam ki". Doğrudur, amma insan gərək hər şeyi yolunda eləsin. Bu dünyaya ümid bağlamaq olmaz. İnsanı bu dünyada pul ilə istəyirlər. Bəli, hələ cahıldır, pis günlər görməyibdir. Dolanacaq çox asan görünür.

Amma xeyr, insanın başında yüz min yazılar var, yüz min xətalər. Kim bilir gələcəkdə nə olacaqdır?... Ondan savayı, Yusif ağıllı cahıllardan biridir. Nə üçün gərək fikir eləməsin ki, bu gün-sabah toy edəcək, gərək toyu nə ilə edəcək? Pulu vardır mı? Xülasə, nə deyim. Bu zamanənin cahıllarının işlərini anlamaq çətindir. Vallah, özgəsi olsaydı, mən bir gün də burada dayanmazdım. Amma nə fayda ki, Yusifi çox istəyirəm, mənimlə nəhayətdə mehriban dolanır. Məndən olsa, ömrümün axırınadək ona qulluq edərdim. Əzbəs ki, onun xasiyyəti və mehribançılığı məni özünə qul edibdir. Belə adamın bir parça çörəyi mənim üçün qeyrilərindən çox-çox yaxşıdır. Onu da yaxşı bilirəm ki, o da məni çox istəyir. (Kitabları düzəldir, dişqarından səs gəlir.) Gərək ki, gələn odur. Y u s i f (otağa daxil olub başlayır hirsli gəzməyə). Ah!.... (Qulu ona baxır.) Q u l u. Allaha şükür ağa, nə olubdur ki, hirsələnibsən? Y u s i f. Heç.... Bir az ... pul lazım idi.... Tapa bilmədim.... Q u l u. Nə qədər lazımdır? Y u s i f. Beş-altı manat. Q u l u. Onun fikrini etmə. Mənə verdiyin məvacibdən qalır. (Əlini cibinə salıb pul çıxardır.) Buyur. Y u s i f (başını aşağı salıb pulu alır). Qulu, sən heç darıxma, ancaq bu ayı döz, ondan sonra mənim əlimə bir yerdən pul gələcəkdir. Onda sən nə desən ona əməl edərdim. İndi sən get işinə məşğul ol. (Qulu dişqarı çıxır.) Y u s i f (tək). Yaxşı ki, Qulu mənə köməklik etdi. Yoxsa ki, Şamdan dostumun yanında xəcalət çəkəcəkdim. (Durub gəzinir.)

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Sultan, Murad, Rəsul içəri daxil olurlar.

H a m ı s ı. Salaməleyküm!

Y u s i f (qarşılarına gedib). Ay əleyküməssalam, qardaşlar! Əyləşiniz. (Əli ilə stul göstərir. Hər biri bir stul, götürüb əyləşirlər.)

S u l t a n. Bu gün bazardan keçərkən Qulu rast gəlib sənin əhvalını sual etdim. Qulu dedi ki, guya qonaq gözlüyürsünüz, doğrudur mu?

Y u s i f. Bəli, doğrudur.

M u r a d. Hərgah sizin evinizdə darlıq etsə, olmazmı ki, bizə düşə?
R ə s u l. Doğru deyir, Muradgilə düşsün. Allaha şükür, otaqları boldur.
S u l t a n. Muradgil bəlkə bir az uzaq ola. Onda qoyun, bizə düşsün.
Y u s i f. Heç zəhmət çəkməyin. Hamınızdan artıq dərəcədə razıyam. Ancaq
iraq qonaq olsa, əlbəttə, layiq deyil belə nizamsız
evdə saxlamaq. İş buradadır ki, gələn qonaq sizin kimi yavuş
dostlarımdandır. 3-4 il bir yerdə olmuşuq. O məni tanıyır,
mən onu. Bir-birimizdən gizlin işimiz olmaz. Mənim bu nizamsız evim ona
çox xoş gələr. Özü yaxşı oğlanların biridir.
İnşaallah gələr, görərsiniz.
S u l t a n. Görünür ki, yaxşı oğlandır; çünki o məclis olmuyubdur ki, onu
yada salmayasınız.
M u r a d (evə nəzər yetirir). Təəccüb edirəm, bu neçə ildə burada necə
dolanırsınız. (Yusifə tərəf.) O pul ki burada
sizdən çıxır, o qiymətə yaxşı otaqlar tutmaq olar.
R ə s u l. Ay, ay! Yusifin burada olmasının səbəbi çoxdur.
Y u s i f. Yaxşı dediniz.
S u l t a n. Bəli, şair deyir: "Məhəbbət bir bəla şeydir, giriftar olmayan
bilməz...."
M u r a d. A! İndi anladım!
Y u s i f. Həqiqət, onu Sultan doğru deyir.
S u l t a n. Tez olun görək, toyunuzu edək, bir az keş çəkək.
R ə s u l və M u r a d. Yaxşı dedin, vallah.
Y u s i f. Mən razıyam, günü bu gün olsun. Amma nə fayda ki, atası deyir:
"Bir az səbir etmək lazımdır".
M u r a d. Xoşbəxtlik buradadır ki, qız da Yusifi istəyir.
S u l t a n. Nəinki istəyir və hətta dəli-divanədir. (Yusifə nəzər yetirir.)
Y u s i f. Çox da elə yox. Ancaq sizi özümə yavuş dostlardan bilib deyirəm
ki, qız həqiqət istəyir və bir neçə dəfə özü ilə
söhbət etmişik. Ağillı, kamallı, həqiqət, insanı valeh edir.
R ə s u l. Bunun ağıl-kamalının çox olmağına səbəb nədir?
S u l t a n. Əlbəttə, oxumaq....
M u r a d. Tərbiyə.
Y u s i f. Doğru dediniz, tərbiyə dəxi şərtəndir. (Murada baxır.)
S u l t a n. Xeyr, şəxs ola bilər ki, çox elm oxumuş olsun və tərbiyəsi az
olsun....
M u r a d və R ə s u l. Haqdır.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Qapı açılıb Şamdan bəy yol paltarında içəri daxil olur.

Y u s i f (ayağa durur). A! Sən gəlibsən, mənim əzizim! (Bir-birini öpürlər.)
Səni biz çoxdan gözlüyürdük.

Ş a m d a n. Bir az gec oldu. Çünki knyaz Çavçavadze Şirvana gəlib bizə
düşmüşdü.

Y u s i f (qonaqları göstərir). Bu yoldaşlarım ilə də aşna olsan! (Şamdanı
göstərib.) Bu hənz qonaqdır ki, mən gözlüyürdüm!

H a m ı s ı (durub əl verirlər.) Çox əcəb! Çox gözəl! (Hər kəs öz yerində
əyləşir.)

S u l t a n. Bəli, çox yaxşı oldu ki, bizim şəhərə buyurdunuz. (Şamdana
tərəf.) İnşallah, bu şəhərin bir neçə qəribə

şeylərini görüb gəlməyinizdən narazı qalmazsınız.

Ş a m d a n. Həqiqət, şəhərin barəsində çox oxuyub və çox eşitmişəm. Və
amma oxumaq və eşitməklə insan rahatlanmaz,

gərəkdir gözlə hər şeyi görüb hiss etmək. Buna görədir ki, neçə illərdi
buraya gəlmək arzusunda idim. Və axırda iş belə

oldu ki, sizin və mənim rəfiqim Yusif (əli ilə göstərir) yoldaşlıq şərtini
yerinə yetirib burada qulluq tapıb və öz

qulluğunu buraxıb buraya gəldim. Və Yusifin məktublarında həmişə siz
cənabların xahişinə mən buraya gələm, oxuyur

idim. Xülasə, xuda ömür versə, sizə qulluq etməyə mən də borcluyam.

H a m ı s ı. Biz həmişə sizin qulluğunuzda hazır varıq.

M u r a d. Hərçənd sizi görməmişdiksə də, amma Yusif sizdən o qədər
danışığıdır ki, həqiqət, uzaqdan-uzağa məhəbbət

bağlamışdıq.

R ə s u l. Həqiqət, elədir.

Ş a m d a n (baş əyir). Çox məmnunam!

Y u s i f. Bağışlayın, siz söhbətə məşğul olun, mən dəxi bir neçə şey
lazımdır hazır edirəm. (Deyib dişqarı çıxır.)

S u l t a n. Siz öz işinizdə olun. Bizdə də o qədər qüvvə olar ki, qonağımızı
qoymarıq qəmgin olsun. (Hamı gülür.)

Ş a m d a n (baş əyir). Çox razıyam! Qəzetlərdə yazılan əxbara görə məlum
olur ki, bu şəhərin müsəlmanları alış-verişlə

çox tərəqti ediblər və ona görə də deyirlər, guya burada olan dövlət
Zaqafqaziyanın heç yerində yoxdur.

M y r a d. Bəli, elədir.... Fəqət nə xeyri?

Ş a m d a n. Necə ki?

S u l t a n. Murad cəmiyyəti-xeyriyyəni nəzərdə tutub bu sözü deyir.

R ə s u l. Aşkar deməli, pulları çoxdur, amma millətə xeyirləri az.
Ş a m d a n. Bəli, indi anladım. Hənuz buyurduğunuz sözləri mən neçə dəfələrlə "Tərcüman" qəzetəsində oxumuşam və mən dəxi bu barədə öz yerimizdə neçə dəfələrlə camaata demişəm və bir neçəsi dəxi sözümlə eşidib Şirvanda dördəcən məktəb açdırmışam. (Yusif içəri daxil olub Qulu ilə stolu hazır edirlər.) Və lazımdır ki, siz də burada bu barədə bir iş görəsiniz.

Y u s i f (əyləşir). Bəli, insan ancaq dövlətlə bəxt qazana bilməz. Xoşbəxt olmaq üçün mədəniyyət dəxi lazımdır, o da ki, bizim müsəlmanda yoxdur.

M u r a d. Şamdan bəy! Eyib olmasın, bağışlayın, bir şey sual edəcəyəm: evlisiniz, ya yox?

Ş a m d a n. Xeyr və heç fikrimdə yoxdur evlənmək....

S u l t a n. Səbəb?

R ə s u l. Görünür, istəyirsiniz ömrünüz azadlıqla keçsin.

Ş a m d a n. Xeyr, ondan savayı mən doğrusu, alsam, oxumuş qız alacağam.

O da ki, hələ bizim müsəlman arasında çox az tapılar.

Hərgah, həqiqət, bu səbəb olmasaydı, mən indi çoxdan evlənmişdim. Çünki çox qızlar mənim səbəbimə bədbəxt olublar.

M u r a d. Necə ki?

Ş a m d a n. Doğrusunu demək, bilmirəm məndə nə görüblər ki (bıgını burur), görən kimi mənə aşiq olurlar. Mən də almaq istəməyib, görürsən özlərini biçarələr həlak edirlər.

H a m ı s ı. Bəli, mümkündür!

(Stol hazır olub qəhvə ortalığa gəlir.)

Y u s i f. Zəhmət çəkib buyurasınız, qəhvə içək.

(Hamı durub mizin ətrafında əyləşir.)

M u r a d. Bəli, oxumuş övrət çox yaxşıdır, amma həqiqət, məhəbbətsiz də evlənmək bir şey deyil.

Ş a m d a n. Bizlərdə iki tərəfdən məhəbbət çətin tapılar. Çünki bizim adətdə övrət kişiyyə görünmək yoxdur. (Qəhvə içib qurtarırlar.)

Y u s i f (gəlir, ikinci dəfə qəhvə təklif edir). Ah! Ah! (Hamı Yusifə diqqət ilə baxır.).

M u r a d. Bu barədə Yusif özünü xoşbəxt hesab edə bilər.

Ş a m d a n. Necə ki?

S u l t a n (Şamdana tərəf). Siz buyurduğunuz şərtlər hamısı Yusifdə vardır.

R ə s u l. Bəli, həmi oxumuş, həmi məhəbbət....

Ş a m d a n. Yusif! Həqiqət necə ki, eşitmişəm və indi də ki, rəfiqlərin deyirlər, sənə insanın paxıllığı tutar.

M u r a d. Xudavəndi-ələm elə eləsin ki, bu iş tezliklə başa gəlsin.

H a m ı s ı. İnşaallah! İnşaallah!

Y u s i f. Təşəkkür edirəm! (Qəhvə təklif edir.) Buyurunuz.

H a m ı s ı. Xeyr, dəxi zəhmət çəkməyin. (Qulu stəkanları yığışdırır.)

S u l t a n (yoldaşlarına tərəf). Dəxi biz gedək. Şamdan bəy də yoldan gəlib yorğundur, bir az yatıb dincini alsın.

(Hamı--Murad, Sultan, Rəsul durub əl verib çıxmaq istəyirlər.)

Ş a m d a n. Siz məndən arxayın olun; mən çox da yatmaq sevmiyirəm. Bu gün dörd gündür mən yuxusuzam. Çünki gələn gündən bir az müqəddəm bizim şəhərə Tiflisdən gürcü knyazları ki, mənim ilə əvvəldən dostluğumuz var, gəlmişdilər. Onlar ilə dörd gün-dörd gecə ov eləmişik....

H a m ı s ı. Bəli, bəli, bədənini salamatlığındandır. (Baş əyib dişqarı çıxırırlar.) Salamat qalın!

Ş a m d a n və Y u s i f. Xoş gəldiniz!

Y u s i f. Əzizim! Get otağa, bir az dincini al.

Ş a m d a n. Çox gözəl. (Gedir.)

Y u s i f (tək). Həqiqət, çox xoşbəxtlikdir ki, ürəyin istəyən dostu qonaq saxlayıb bacardığın hörməti ona eyləyəsən.

Hərçənd məndə o qədər qüvvə yoxdur ki, Şamdana layiqincə hörmət edim.

Amma eybi yoxdur, Şamdan elə yoldaş deyil ki, mənə çox da diqqət tuta. Özü bilir ki, mən bir dərviş adamam.

ALTINCI GƏLİŞ

Qulu və Yusif.

Q u l u. Ağa! Pərzad qarı gəlib səni görmək istəyir.

Y u s i f. De gəlsin. (Qulu dişqarı çıxır və Pərzad içəri daxil olur.)

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Yusif və Pərzad.

P ə r z a d. Salaməleyküm, Yusif bəy!

Y u s i f. Xoş gəlibsən, Pərzad nənə. Əyləş. (Stul göstərir.)

P ə r z a d. Zəhmət çəkmə, mənim dədəm-babam stul üstə əyləşməyiblər.

Mən yerdə oturacağam. (Yerdə əyləşir.)

Y u s i f (gülə-gülə). Hə ... hə... yaxşı, yaxşı! Əyləş görək nə var, nə yox?

Təzə xəbərdən-zaddan?

P ə r z a d. Təzə xəbər-zad yoxdu. Ancaq yoldan gedirdim yadıma düşdü ki, səndən soruşum görüm, axı işi nə yerdə qoydun?

Y u s i f. Necə iş?

P ə r z a d. Necə ki, necə iş? Toyu deyirəm da....

Y u s i f. Toy hələ qalıbdır. Qızın atası-anası bu gün-sabaha qoyurlar. Görək nə tövr olacaqdır.

P ə r z a d. Pəh, pəh, pəh! Ölmə eşşəyim ölmə, yaz açılar yonca bitər!....

(Əlini oynadır.) Səndən görürəm, toy eləyən olmayacaq.

Y u s i f. Necə olmayacaqdır ki, gecə-gündüz toyun fikrini çəkirəm. Amma nə edim ki, deyirlər hələ səbir et....

P ə r z a d. Onlar hamısı sözdü. Belə bilirəm qızı dəxi sənə vermək istəmərlər. Ondan ötəri ki, qızı çox dövlətlilər istəyərlər.

Y u s i f. Onlar boş işdir. Bu ara sözüdür və belə sözlərə inanma.

P ə r z a d. Genə sənə versəytilər, mən də bir parça çörək yiyəsi olardım.

Heç olmasa toyda bir az pul yığardım. Görəsən

hansı iraq adama verəcəklər. Xeyri də özgələr görəcək.... (Fikrə gedir.) Sən

bilirəm, ay Yusif bəy, ona arxayın olubsan ki,

qız səni sevir, amma sən öz canın üçün inanma. Qızı da yoldan çıxardarlar.

Y u s i f. Kim çıxardacaq?

P ə r z a d. Mənim kimi küpəgirən qarı azdımı? Vallah elə cadu-pitilər

qayırlar ki, qızı yatdığı yerdə gecə vaxtı

gətirərlər....

Y u s i f (gülə-gülə). Hə ... hə ... hə .... Nə edək! Qoy etsinlər. Sən ki, allaha

şükür, sağsan. Sən də mənə tərəf cadu edərsən ki,

mənim işim avand olsun.

P ə r z a d. Ah! Keçəl dərman bilsə, öz başına sürtər. Mən hərgah dərman

bilsəydim özümə elərdim ki, belə tez qocalmıyam....

Y u s i f. Pərzad nənə, qocalıq məgər pis şeydirmi?

P ə r z a d. Ah, allah kəssin belə şeyi! Qocalıqdan yaman şey yoxdur, ay

balam! Sözüənə nə gəlin qulaq asır, nə oğul, nə nəvə.

Bir parça çörək hərdənbir versələr verirlər, verməsələr gərək ağzı möhürlü oturasan. Elə ki, bir az dindin, deyirlər:

"Qoca köpək, dinmə, səsini kəs". Bunlar hamısı da oğuldan keçir. Mənim oğlumu görürsənmi, arvadına bir söz deyə bilməz. Ancaq acığı tutanda ağzına gələni mənə deyir. Belə oğulun başına at torbası keçirim. (Bərkdən.)

Y u s i f. Pərzad nənə, görükür, oğlun övrətini çox istəyir.

P ə r z a d. Çox istəyir dedin, qoydun. Bir gün olmaz ki, əliboş gəlsin: bir gün tumanlıq alır, bir gün köynəklik alır, bir gün nə bilim, başına yaylıq alır. Mən yazıq qalıram baxa-baxa. Üç ildir bircə don alıb, indi də gəlinim ağzını açanda deyir ki, "anam, donu belə tez xarab eləmək olmaz ki? Ərim yazıq deyilmi?" (Ağlayır.) Nə bilim, vallah, cavablarını bir pərvərdigar versin. Xoş sənin ananın halına ki, allahın rəhmətinə gedibdir, gəlin üzü görməyibdir.

Y u s i f. Pərzad nənə, sən elə bilirsən hamı oğullar səninki kimi olur?

P ə r z a d. Elə demə, arvad alandan sonra sənə deyərəm. Sənin canın üçün Yusif bəy, arvad xeylağı elə şeytan olurlar ki, kişini bir öpüşlə aldadırlar.

Y u s i f (tərəfə). Özü də şeytan oldu! Ay Pərzad nənə, sən özün sən allah, gəlin olanda qaynananla necə dolanıbsan?

P ə r z a d. Mənim işim özgə. Ondan ötəri ki, mənim qaynanamın ağzı çox yava idi. Harada oturardı deyərdi ki, "mənim gəlinim yox olsun". Ondan ötəri ki, atası evinə çörək-zad göndərəndə həmişə ərimə deyərdim. O da onun üzünü danlardı.

Doğrusu, elə vaxt da olub ki, iki-üç gün onu ac qoymuşam....

Y u s i f (tərəfə). Hə ... hə.... Nə tökərsən aşına, o da gələr qaşığına.

(Dışqarıda övrət səsi gəlir, Pərzadı çağırır.)

P ə r z a d ı n g ə l i n i. Ay əmidostu! U!....

P ə r z a d (tez ajağa durur). Gördün hələ, boynu qırılmış gəlinimin səsidir, tumanını çəkə-çəkə gəlib məni tapıb.

(Gedup.) Salamət qal, Yusif bəy!

Y u s i f (dalınca gedə-gedə). Xoş gəldin!

PƏRDƏ

İKİNCİ MƏCLİS

ƏVVƏLİNCİ GƏLİŞ

Hacı İbrahimin evi. Dövlətli, Avropa qaydasında. Xədicə tək.

X ə d i c ə. Pərvərdigara! Nə vaxtadək mən qanlı yaşlar tökəcəyəm! (Üzünü yuxarı tutur.) Nə vaxt mənim ürəyimin yarası sağalacaqdır? Ya rəbb! Görəsən məhəbbətdən qüvvətli şey olarmı? Qaranlıq gecələri aydın göstərən, insanı ay və ulduz ilə danışdıran məhəbbət deyilmi? Ya rəbb! Mən bədbəxt bir şəxsin oduna yanıam, rəvadırmı ki, axırda muradıma çatmayım?.... (Birdən əli ilə başını tutur və bərkdən.) Uf!.... Nə yaman fikirdi mənim başıma gəldi! (Gah gəzinir, gah dayanıb durur.) Bəyəm məhəbbət ondan ötəridir ki, illərlə bəslədiyiniz gözəl fikirlər axırda bir dəqiqənin ərzində puç ola? Xeyr, ruzigarı mən o qədər bivəfa bilmirəm. Əlbəttə, hərgah məhəbbət ancaq mənim tərəfimdən olsaydı, mümkün olardı ki, bu iş başa gəlməyə. Amma mənim yəqinimdir ki, Yusifin mənə məhəbbəti mənimkindən az deyil. Biçarə Yusif mənim ucumdan nələr çəkibdir. (Fikrə gedir.) Görüm, ya rəbb, nə vaxt yarım ilə görüşəcəyəm?! (Fikrə gedir.) Yusiflə görüşməyi hərdəm yada salıb ruhum təzələnir.... (Fikrə gedir.) Ah, bu qədər səbir etmək olmaz. Yaxşısı budur Nazlını çağırım, gedib Yusifə desin ki, mən onunla görüşmək istəyirəm. O vaxt açıb ürəyimin dərini ona deyərəm. Yusif insafa gəlib işi təxirə salmaz. (Gedib Nazlını dişqarından səsləyir.) Nazlı! Ay Nazlı! (Nazlı daxil olur.)

İKİNCİ GƏLİŞ

X ə d i c ə (Nazlının əlindən tutub). Nazlı! Mənim dərdim günü-gündən artır və özün də bilirsən ki, səbəbi nədir. Səni özümə başdan yavuq adam bilib hamı gizlin olan fikirlərimi sənə demişəm. İndi özün bil. Bundan artıq dəxi dayana bilmirəm. (Ağlayır.)

N a z l ı. Nə var, xanım Xədicə! Nə olubdu? (Xədicə ağlayır, Nazlı yavuş gedib qolundan tutur.) De görüm, axı nə olubdu?

Göz yaşını nə üçün tökürsən?

X ə d i c ə. Of.... Sən allah yaramı təzələmə, tabım yoxdur. təzədən açıb sənə ürəyimin dərini deyim.... Ancaq.... (İstəyir danışsın, ağlamaq tutub qoymur.) Ancaq.... Səndən təvəqqe edirəm ki, bu gün necə olsa, Yusifə deyəsən mənim yanıma gəlsin.

Belə vaxt heç ələ düşməz. Atam-anam dayımgilə gediblər, özləri də gec gələcəklər. Yusifə deyərsən ki, səninlə gəlsin. Elə ki, Yusif darvazadan içəri daxil oldu, darvazanın qapısını bağlarsan, ta gələn olsa xəbər etsin. Onda Yusifi dal qapıdan yola salırıq.

N a z l ı. Xanım! Çox yaxşı, amma qorxuram bu iş axırda açıla. Sonra Yusif üçün də, sənin üçün də xarəbəcılıq olar.

X ə d i c ə. Görünür ki, hələ uşaqsan. Məhəbbət meyvəsini dadmayıbsan. Hərgah dadsaydın, bu sözü deməzdin. Sən elə bilirsen bizim məhəbbətimizi heç kəs bilmir? İnandırırım ki, bu işdən hamı xəbərdardır.

N a z l ı. Doğrudur, bir neçə adam bilir və Yusiflə sən əvvəlinci dəfə görüşürsən. İki-üç dəfə olubdu. Amma genə yaxşıdır ki, bir neçə vaxt hələ gizlin tutasınız.

X ə d i c ə (tərəfə). Pərvərdigara! Məhəbbət hissiyyatı olmayan adam ilə nə müşküldür danışmaq? (Gedib Nazlının əlindən tutur.) Nazlı! İnsan hər şeyi pünhan tutsa, məhəbbəti pünhan tuta bilməz. Allahı istərsən, mənim dərdimə əlac et....

N a z l ı (tərəfə). Gələsən atası anası ilə danışdığı söhbəti açıb deyim.... (Fikrə gedir.)

X ə d i c ə (əlindən tutur). Niyə fikrə getdin? Yoxsa bir şey bilirsen? Hə? De.... De, görüm.

N a z l ı. Doğrusu.... Yusifin tərəfindən bir şey eşitməmişəm. Amma yaxşı olardı ki, bu fikirləri yavaş-yavaş başından çıxardasan. Çünki necə ki, mən görürəm bunun axırı puç olacaqdır....

X ə d i c ə (təəccüblə). A.... Görükür, səndə xəbər çoxdur. İndi de görüm, nə var? Yoxsa, and olsun bu məhəbbətimə özümü burada həlak edərəm. (Şey gəzir.)

N a z l ı (onu tutur). Sakit ol, bu saat hamısını sənə birbəbir deyim: dünən axşam çay vaxtı atan və anan bağçada oturub sənin sözünü danışdılar. Mən də ağacın altında oturub çay hazır eləyirdim. Sözlərindən görükür ki, səni Yusifə verməyəcəklər.

X ə d i c ə (təəccüblə). Məni?.... Yusifə?

N a z l ı. Bəli.

X ə d i c ə (tərəfə). Pərvərdigara! Nə acı sözlərdir mən eşidirəm. (Nazlıya tərəf.) Səbəbini bilmədinmi?

N a z l ı. Səbəbi odur ki, necə ki, atan deyirdi Yusif kasıbdır....

X ə d i c ə. Sən bunu yəqin eşidib deyirsən?

N a z l ı. Lap bu qulaqlarımnan. (Qulaqlarını göstərir.)

X ə d i c ə. Uf! Fələk!.... (Əyləşib üzünü əlləri ilə tutur və bir az fikirdən sonra.) İndi ki, belədir, get bu saat Yusifi

çağır gəlsin, heç olmasa axırıncı dəfə onun üzünü görüm və dərdimi ona bəyan edim. Ta bir az ürəyimin odu sönsün.

N a z l ı. Buyurursan, gedərəm. (Nazlı dişqarı çıxır.)

X ə d i c ə (tək, üzünü xalqa). Pərvərdigara! Dünyanın işinə bax, insanı heyvan dərəcəsinə tuturlar. Məni Yusifə vermək istəmərlər. Ondan ötrü ki, onun pulu yoxdur.... (Fikrə gedir.) Uf! (Ürəyini əli ilə tutur.) Ruzigara bax.... İstəyəirlər

məhəbbəti pulla puç edələr. Görükür, ata və ana qızı verəndə onun gələcək xoşbəxtliyini dövlətdə görürlər. Dəxi

bunu bilmirlər ki, məhəbbət etdiyi işləri heç dövlət etməz.... (Saçını əli ilə tutub bərkdən.) Uf! Bu bəlalı başıma

necə fikirlər gəlir. (Fikrə gedir.) Yox, jox ... bundan sonra mən dəxi

yaşamaram ... And olsun Yusifin canına, hərgah

bu iş başa gəlməsə, özümü həlak edəcəyəm.... (Fikrə gedir.) Xeyr, ruzigarı mən o qədər bivəfa bilmirəm ki, Yusiflə

məni ayrı sala. Bir az səbir edim.... İndi yəqin ki, gələr. (Səs gəlir.) Gərək ki, gələn odur. (Baxır, Yusifi görüb başını

aşağı salır.)

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Yusif və Xədicə.

Y u s i f (təəccüblə). Xədicə! (Yavuq gedib qucaqlayır. Xədicə başını aşağı salıb cavab vermir.) Xədicə! Niyə danışmırsan?

Nə olub sənə? Desən görüm. (Xədicə cavab vermir.) Xədicə! Sən mənim canım, de görüm nə üz veribdir? Bəsdir, məni az

incit. (Xədicə ağlayır.) Bircə de görüm, nə üçün ağlayırsan?

X ə d i c ə. Necə ağlamayım ki, illərlə bəslədiyim məhəbbəti ruzigar puç etmək istəyir.... (Ağlayır.)

Y u s i f. Necə? (Qucaqlayır.) Necə? .... Bir də de görüm!

X ə d i c ə. Yusif! Səni and verirəm bizim məhəbbətə, qoy bir az sənin qucağında, nəfəs alım. Bəlkə bu axır görüşümüz oldu.

Y u s i f (birdən ayağa durur). Xədicə! Sən nə söyləyirsən? Fikrin özündədirmi? Necə ki, axır nəfəsdir, ha? De görüm, yoxsa and olsun sənin bu zülflərinə, özümü bu saat həlak edərim. (Əlini cibinə uzadır.)

X ə d i c ə (Yusifə bərkdən tutur). Ay, bircə səbir et.

Y u s i f (qucaqlayır). De görüm, bu nə sözlərdir, sən deyirsən?

X ə d i c ə. Bircə de görüm, mənə nə vaxt xoşbəxt edəcəksən?

Y u s i f. Nazlı Xədicə, sənə xoşbəxt olmağın qalıb ata və anana. Onlar da deyirlər ki, guya sən hələ toya hazır deyilsən.

X ə d i c ə. Bəli, hərgah atam-anama qaldısa, ikimiz də bədbəxt olmuşuq.

Y u s i f. Nə üçün?

X ə d i c ə. Görükür, onlar indi fikirlərini dəyişiblər. Mənə sənə vermək istəmirlər. Bu xəbəri mən bu gün eşidib sənə adam göndərdim ki, hamı əhvalatı sənə deyim, ta başımıza bir çarə qılaq.

Y u s i f. Axı, səbəbi nədir ki?

X ə d i c ə. Səbəbi odur ki, guya dövlətin yoxdur və guya mənə dövlətli istəyir.

Y u s i f. Xədicə! Bunlar ara sözüdür, belə sözlərə inanma. (İrəli gəlib Xədicəni qucaqlayır və Xədicə Yusifə qəmgin baxır.)

X ə d i c ə. Of! Yusif! Gərək ki, sənə üzünə axır baxışımdır. (Üzünü tutur ağlayır.)

Y u s i f (Xədicəni qucaqlayıb). Xədicə! Sən onu yəqin bil ki, sən mənimsən, mən sənə. Və ondan savayı niyə bir fikir etmirsən ki, hərgah sənə özgəyə meylin olmasa, kimin hünəridir sənə verə, zira ki, şəriətə müxalif işdir.

X ə d i c ə. Hərgah şəriətlə iş görsələr, mənim qorxum yoxdur. Amma nə fayda ki.... (Ağlayır.)

Y u s i f (tərəfə). Bunu Xədicə doğru deyir. Pərvərdigara! Gör pul insanın gözlərini necə tutur ki, şəriət də unudulur

və o məhəbbət ki, gələcəkdə iki nocavan onunla xoşbəxt olacaqlar, nəhaq yerə puç edilir.... (Fikrə gedir və bərkdən). Uf! Uf!

Xədicə (gedib Yusifin əlindən tutur). Yusif! Biz burada çox qala bilmərik; çünki indi anam gəlir. Ancaq bir söz xəbər alacağam.

Y u s i f. De görüm!

X ə d i c ə. Səni and verirəm mənim sənə olan məhəbbətimə, doğrusunu de görüm, hərgah ruzigar belə bivəfa oldu ki, bizi

bir-birimizlə ayırdı, onda tədbirin nədir?
Y u s i f. Uf!.... Sənin sözlərin mənim ürəyimi dağlıyır. And olsun (ayağa
durur, bərkdən) bizim məhəbbətə! And olsun bu
yolda tökülən göz yaşlarıma! And olsun bu zülflərə (əli ilə göstərir) ki, məni
kəmənd edibdir! Hərgah məqsuduma
çatmasam, özümü bir dəqiqədə həlak edəyəm....
X ə d i c ə (əlini ürəyinə qoyub). Dəxi bir az sakit oldum. (Tərəfə.) Mən
bundan elə bu sözləri gözləyirdim. (Yusifə.)
Dəxi mənim üçün bu sözlər kifayət edər. (Dişqarında səs gəlir.)
Y u s i f (tələsmiş). Mən dəxi gedim, gəlib bizi burada görərlər, yaxşı olmaz.
X ə d i c ə. Gedə bilərsən....
Y u s i f (Xədicənin əlini öpüb). Salamat qal! (Dişqarı çıxır.)
X ə d i c ə. Xoş gəldin! (Xədicə, tək.) Məhəbbət, həqiqət yaxşı şeydir! Mən
Yusiflə asanlıqla ayrıldım. Çünki istəmədim
onun ruhuna zəhmət verim. Hərçənd o gedəndə ağlamaq istədim, amma
xeyr, mən ağlasaydım Yusifin ürəyi xarab olardı, mən
dəxi ona tab gətirə bilməzdim.... Eybi yoxdur, səbir edəyəm. Aşkar
ağlamayıb, pünhan ağlaram. (Əyləşib üzünü tutur.
Anası içəri daxil olur və Xədicəni bu halda, görüb onun yanına gedir.)

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Xədicə və Nigar.

N i g a r. Xədicə, ay balam, nə üçün belə oturubsan, yatırsan?
X ə d i c ə (birdən qalxıb). Yox, yatmıram.... Bir az yorulmuşam, dincimi
alıram.
N i g a r (tərəfə). Görəsən genə nə olub? Üzündən qəm dəryasına batmış
görünür.... Ay balam, genə allaha şükür, nə olub
sənə belə pozulubsan?
X ə d i c ə. Heç....
N i g a r (yavuq gedib). Axı de görüm, nə olub sənə? Hərgah azarlısan, adam
göndərim həkim gəlsin.
X ə d i c ə (başı aşağı). Mənim həkimim ... sizsiniz....
N i g a r. Yəni kim?
X ə d i c ə. Səninlə atam....
N i g a r. Mən sənin sözlərindən əsla baş açə bilmirəm. (Yavuq gedib
əlindən tutur.) Ay balam! Bircə dərdini desən

görüm. (Tərəfə.) Qaydadır, görmüşük qızın nə dərdi olsa anasına deyər.
Amma bu evi yıxılmışın qızı heç görmədim
ki, bir otura mənimlə söhbət edə. Eh, özün bil, sabah-birigün ərə gedərsən,
sənin də canın qurtarar, mənim də.
X ə d i c ə (tərəfə). Uf!....
N i g a r. Heç ah-vay eləmə. Az qalıbdır, iş düzəlibdir. Bir ay çəkməz ki,
toyun olar....

(Hacı İbrahim içəri daxil olur.)

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Hacı İbrahim, Nigar və Xədicə.

H a c ı İ b r a h i m (Xədicəni qəmgin görüb). Genə nə var, ana-bala oturub
kimin qeybətini edirsiniz. (Xədicə ayağa durur.)
N i g a r. Heç kəsin. Öz dərdimiz məgər azdırmı?
H a c ı İ b r a h i m. Nə olub allaha şükür! Bir qızın var, onu da bu yavuşda
ərə verərsən gedər.
N i g a r. Doğrudan, iş nə tövr oldu? (Xədicə dişqarı çıxır.)
H a c ı İ b r a h i m. Kişiyə söz verdim. İndi gərək hazırlaşaq.
N i g a r. Yaxşı, de görüm, yerinə yetibsənmi, görək necə adamdır: atası
kimdir, anası kimdir?
H a c ı İ b r a h i m. Arvad, sən allah, qoy görək. Yenə arvadlığına salma.
Nəyinə lazımdır kimin oğludur, kimdir və ulu
babasının adı nədir? Pulu ki var, hamısından yaxşıdır.
N i g a r. Məgər pulu çoxdurmu?
H a c ı İ b r a h i m. Ay sağ olmuş! Pulunamı söz var! Malınamı söz var!
Mülkünəmi söz var! Hamısı bol! Ye, iç, yat!
Bundan yaxşı dəxi nə istəyirsən? Şirvan mahalında iki kişi varsa, biri budur.
Axı, dövləti qoyub Yusifə mən niyə
verim? Doğrudur, oxuyub, əli qələmlidir, amma aldığı altmış manat
məvacibdir. Onunla külfətini necə dolandırсын?
Sən indi adam göndər qızın dayısına, gəlsin toyun tədarükünü görək. (Nigar
çıxır.)
H a c ı İ b r a h i m. Jox, bu iş çox yaxşı oldu. Doğrusunu demək, Yusif də
pis oğlan deyil. Amma nə fayda ki, az məvacib
alır. Mənim bir qızımdan savayı heç kəsım yoxdur və qızımı da versəm,
yeznəm mənimlə gərək olsun. Yeznəm də kasıb

olsa, mənim dövlətimi iki ilin ərzində yeyib gedəcək. Amma hərgah dövlətli
olsa, bu dövlət qurtaran deyil....
(Nigar daxil olur.)

ALTINCI GƏLİŞ

Nigar, Hacı İbrahim.

N i g a r. Adam göndərdim. İndi ay kişi, bir iş var ki, qız bu işə razı olmaya.
Ondan ötəri ki, qonşu arvadların
sözünə görə qızın könlü Yusifədir.
H a c ı İ b r a h i m. Arvad! Eyibdir, belə sözlər danışma, necə ki, qızın
könlü Yusifədir? Sən qız anasısan. Sən gərək
ona nəsihət edəsən və hərgah razı olmasa de ki, biz onun gələcəyi üçün
çalışırıq və istəyirik ki, gələcəkdə o, bir parça
çörək yiyəsi olsun. Zəmanəmiz pul zəmanəsidir, ondan da savayı, kişinin
əslı bəydir.
N i g a r. Özün bil. Amma bu iş çətin olacaqdır.
H a c ı İ b r a h i m. Heç bir çətinliyi yoxdur. Sən arvadsan, mən bilən işləri
sən bilməzsən. Qoy dayısı gəlsin, o, başa
düşər. (Niyaz bəy içəri daxil olur.)

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Hacı İbrahim və Niyaz bəy.

N i y a z b ə y. Salaməleyküm!
H a c ı İ b r a h i m. Əleyküməssalam! Gəl görək Niyaz bəy, əyləş. (Yer
göstərir, Niyaz bəy gəlib əyləşir.)
N i y a z b ə y. Xeyir ola, Hacı əmi?
H a c ı İ b r a h i m. İnşaallah ki, xeyirdir! Xədicənin işindən ötəri zəhmət
vermişəm.
N i y a z b ə y. Mən təəccüb edirəm sizin işinizə. Nə üçün bu vaxta qədər
belə işi qoyursunuz qala? Yusif necə ki, mən
eşitmişəm, işə tul verməyinizdən narazıdır.
H a c ı İ b r a h i m. A kişi, Yusif nədir--zad nədir? Qızı özgə adama
verirəm.
N i y a z b ə y. Nə deyirsiniz? Mən sizin sözlərinizi başa düşə bilmirəm.

H a c ı İ b r a h i m. Nə başa düşməyi var. Qızı dəxi Yusifə vermirəm, özgə adama verirəm.

N i y a z b ə y (təəccüblə). Kimə?

H a c ı İ b r a h i m. Çox yaxşı adamdır. Şirvan bəylərindəndir, çox yaxşı mülkü-maşı var. Özünün deməyinə görə, kefi çox kökdür.

N i y a z b ə y. Hacı əmi, belə şeyi eləmə. Eyib şeydir. Xalqı üstünüzə güldürməyin və görün bir oxuyub, tərbiyəsi vardır mı?

H a c ı İ b r a h i m. Ay sağ olmuş, mənim nəyimə lazımdır, bilim oxuyub ya yox. Pul ki, var, hər şeydən yaxşıdır....

N i y a z b ə y. Elə deməyin. Nə qədər pulu çox olmuş olsa da, yenə Yusif ondan məsləhətdir. Çünki zamanəmiz belə zamanədir

ki, indiki mədəiyyətli və mərifətli qulluq adamları bizim müftəyeyən bəylərdən əfzəldirlər. Zira ki, bunların əlində

qələm var və o qələmlə həmişə bir parça çörəkləri var. Amma baxırsan bizim dövlətlilər öz nəfslərini pula satıb

cürəbəcürə yollarla pul qazanırlar və öləndən sonra onların tərbiyəsiz olan uşaqları qalan dövlətin qədrini bilmirlər.

Çünki asanlıqla əllərinə düşüb. Bir az müddətdə atadan qalan dövlətin axırına çıxırlar.... Ondan masəva, bu oxuyub tərbiyə

alanların nəzərləri külfətə ayrı, avamlarınkı ayrı, məsələn, mərifətli kişi heç vaxt övpətüstünə övrət almaz. Övrəti öz

zindəganlığında özünə yavuş yoldaş bilib onu qoymaz pis günlər çəksin.

Amma mərifətsiz kişidən hər şeyi gözləmək olar.

Gündə bir övrəti döyər, elə ki, bir az pulu artıq oldu, bir özgəsini də alar.

Axırda görərsən ki, biçarənin ocağı viran

oldu. Belə ittifaqlar azdırmı?

H a c ı İ b r a h i m. Niyaz bəy! Niyə elə şeylər danışırırsınız? İki övrət almaq şəriətdə də var ki?! Və hərgah o, mənim

qızımın üstünə övrət alsa, bir saat qoymaram qızım onun evində qala.

N i y a z b ə y. Mən təəccüb edirəm ki, siz şəriəti yaxşı bilə-bilə nə üçün şəriətə böhtan deyirsiniz?

H a c ı İ b r a h i m. Necə?

N i y a z b ə y. Ondan ötəri ki, şəriətimiz buyurmur ki, iki ya üç övrət al.

Şəriətdə deyilir ki, yaxşı olar ki, övrətin

ola-ola ikincisini almayasan. Amma elə ki, alırsan, gərəkdir bu şərt-şürut

gözləyəsən. Ona görə sizin canınız, üçün,

hərgah şəriətə görə iki övrət alsaq, əsla düz deyil. Zira ki, o şərt-şürutu ki,

qanunda var, onu heç kəs layiqincə

yerinə yetirə bilməz.

H a c ı İ b r a h i m. Xülasə, iş olub-gedibdir. Qızı vermişəm, siz də gediniz qıza xeyir-dua veriniz.

N i y a z b ə y. Mən xeyir-dua verməyə həmişə hazıram, amma işlərinizə qarışmayacağam. (Hirsli.)

H a c ı İ b r a h i m. Niyaz bəy! Belə söz nə üçün danışırırsınız? Görükür, yəqin oğlanı görməyibsiz. Hərgah görsəniz, bilərsiniz ki, mən səhv etməmişəm.

N i y a z b ə y (ayağa durur getməyə). Bəli, dəxi mən gedim.

H a c ı İ b r a h i m. Xeyr, getməyin, mən oğlanı bu gün çaya çağırmışam.

Çünki sabah gedir ki, tədarük edə. İki həftədən sonra toydu. Əyləşin, indi oğlanı siz də görüb aşna olarsınız. (Dışqarıdan səs gəlir.)

H a c ı İ b r a h i m. Gərək ki, gələn odur. (Durub qapıya gedir.) A....

Salaməleyküm! Salaməleyküm! Buyurun görək.

(Şamdan içəri daxil olur.)

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Ş a m d a n (Niyaz bəy tərəfə gedib əl verir). Salaməleyküm! (Şamdanı Niyaz bəy görüb tanıyır və danışmayıb heyran qalır.)

H a c ı İ b r a h i m. Əyləşiniz. Allah qoysa, nə vaxt təşrif aparırsınız?

Ş a m d a n. İnşaallah, bir-iki gündən sonra.

H a c ı İ b r a h i m. Bəs eşitdim ki, sabah buyuracaqsınız.

Ş a m d a n. Bəli. Fikrim var idi sabah gedəm. Ancaq qubernatorla bir az işim olmağa görə qaldım.

H a c ı İ b r a h i m. Qubernatorla aranız varmı?

Ş a m d a n. Necə ki? Dünən məni çaya çağırıb saat on birədək oturub söhbət etmişik. (Hacı İbrahim Niyaz bəyə baxıb

lovğalanır.) Çoxusu ondan ötəri getmirəm ki, qubernatorun bu günlərdə qonaqlığı olacaqdır. Məndən təvəqqe etdi ki, mən də orada olam. (Hacı. İbrahim Niyaz bəyə baxır və Niyaz bəy başını bulayır.)

H a c ı İ b r a h i m. İnşaallah, gələndən sonra mənim də bir işim var.

Qubernatordan keçir, onu da düzəldərsiniz.

Ş a m d a n. Çox əcəb. Bu vaxtadək bir iş olmuyubdur ki, mənim təvəqqemi yerinə yetirməyə. Mənim burada çox dostlarım var.

Sudun predsədəteli, prokuror və qeyriləri. Bunların vasitələri ilə neçə adamları qulluğa qoymuşam. (Cəfər çay gətirir.)

H a c ı İ b r a h i m. Buyurun çay içək. (Mizə yavuş oturub çay içirlər.)

Ş a m d a n. Bir ay bundan müqəddəm mənim tanışlarımdan biri padsuda düşmüşdü. Qohum-əqrəbaları bilirdilər mənim divan adamları ilə dostluğum var. Hamısı gəlib ayağıma düşdülər ki, onu qurtaram. Həqiqət, özümün də çox yazığım gəldi. Bir balaca kağız yazıb o saat onun işini təmizə çıxartdım. Xülasə, sizin dövlətinizdən sözüm çox ötkəmdir. Burada, bəlkə tanıyasınız, Yusif adlı bir oğlan var ... m ... m.... Onun üstündə çox zəhmət çəkib müəllimlikdən özgə yerə təyin etdirdim.

(Yavaşdan.)

H a c ı İ b r a h i m. Maşallah sizə. (Fəxr edir.) Belə işlərdə hünər lazımdır. (Stəkanları aparıb çay gətirir.)

Ş a m d a n. Belə adamlar ilə aşna olmağıma səbəb görürsünüz ki, xalq də mənə hörmət edir. Məsələn, indi şəhərə gedəndə qabağıma heç olmasa əlliyədək adam gələcəkdir.

N i y a z b ə y. Bəli ... m ... m.... Bu mərtəbəyə çatmaq üçün böyük hünər lazımdır.

H a c ı İ b r a h i m. Əlbəttə, əlbəttə.

N i y a z b ə y (tərəfə). Amma yaxşı gop vurur.

Ş a m d a n (ayağa durur). Məni dəxi bağışlayasınız, çünki vaxtım yoxdur sizinlə söhbət edəm.

H a c ı İ b r a h i m. Bəs niyə belə tez? Əyləşəydiniz bizimlə bərabər çörək yeyərdik.

Ş a m d a n. Çox məmnun və məsrurəm. Ancaq knyaz Sakarilinlə, qubernatorun yeznəsidir, bu gün firəng konsulu ilə ki mənim qədim dostumdur, bağda rast gəlib çox-çox təvəqqe etdilər ki, bu gün onlara gedəm.

H a c ı İ b r a h i m. Bəli, hərgah söz veribsiniz, vacibdir.

Ş a m d a n (hazırlaşır). Doğrusu, bu aşna dostlar adamı qoymurlar ki, rahat olsun. Çox böyüklərin hələ gözlərinə görükmürəm. (Əl verir.) Xudahafiz. (Gedir və onun dalınca Hacı İbrahim. Birdəp guya yadına qapıda bir şey düşüb geri qayıdır.)

Ş a m d a n. Ola ki, poçtxana bu yavuqluqdadır.

H a c ı İ b r a h i m. Bəli, bəli. (Özü gedib qələm və kağız gətirir . Şamdan yazır və danışır.)

Ş a m d a n. Elə indi yadıma düşdü. Gərək bir tel vuram Peterburqa, qraf Zamburski məni dəxi gözləməsin. (Tel yazıb gedir.) Salamət qalın! (Hacı İbrahim də onun da.lınca.)

N i y a z b ə y (tək, ayağa durur). Bizim qızların evlərini elə belə şeylər yıxır. A kişi, qərribə bihəya adamdır! Məni

utandırır ki, mənim yanımda özünü bu qədər tərif edir. Dəxi mən nə danışım.... (Fikrə gedir.) Heyf! Heyf ki, elə qızı belə adama verirlər.... Gör sən allah, o adama xəyanət edir ki, evində yeyir-ıçır və özü də dəxi bir adam olubdur. Doğrudur, ata istəyər ki, qızını yaxşı yerə versin, tainki axırda bir parça çörək sahibi olsun. Amma bunlardan baş məhəbbətdir, zira ki, bir övrətlə kişinin bir-birinə məhəbbəti oldu, onlar heç vaxt korluq çəkməzlər. Onlar bir-birinə xoş gəlməkdən ötrü hər ikisi çalışacaqlar ki, zindəganlıqları xoş keçsin, ta bir-birindən narazı olmasınlar. O məhəbbət ki, Xədicə və Yusifdə var, neçə ki, mən bilirəm, bu xoşbəxtlikdir.... (Fikrə gedir.) Bəlkə qız dəxi istəmir.... Yaxşı olar ki, özünü mən buraya çağırıb bir neçə sual verim. (Gedib qapıdan səs edir.) Nazlı! Ay Nazlı! Xədicəni bura çağır. (Gəlib əyləşir və fikrə gedir. Xədicə içəri daxil olur.)

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Xədicə və Niyaz bəy.

X ə d i c ə. Salaməleyküm, dayı!

N i y a z b ə y. Əleyküməssalam! (Üzünə diqqətlə baxır.) Niyə saralıbsan? Azarlısanmı?

X ə d i c ə (başı aşağı). Bəli, bir az başım ağrıyır.

N i y a z b ə y. Ay balam, mən sənin dayınam. Təvəqqe edirəm, səndən bir şey xəbər alacağam, doğrusunu mənə deyəsən. Heç məndən utanma....

X ə d i c ə. Nə buyuracaqsınız, buyurun.

N i y a z b ə y. Doğrusunu de görüm, sən Yusifə getmək istəyirsən ya yox? (Xədicə utanıb başını aşağı salır, cavab vermək istəmir.)

N i y a z b ə y. Sən mənim canım, utanma, de. Çünki iş bir tövr olubdur ki, gərək mən biləm....

X ə d i c ə (yavaş-yavaş oturur və tərəfə). Ah, görəydim, pərvərdigara, mən nə vaxtadək səbr edəcəyəm?

N i y a z b ə y (gedir Xədicənin yanına). Xədicə, sən mənim canım, de!

X ə d i c ə. Mən artıq cavab vermək istəmirəm. Ancaq onu bil ki, mənim Yusifə olan məhəbbətim məni, ya bizdən birimizi

bədbəxt edəcəkdir. Of! (Ürəyi gedib uzanır, Niyaz bəy tez başını tutur və adam çağırır.)

N i y a z b ə y. Xədicə! Özünü toxtat.... Ay Nazlı! (Bərkdən.) Su gətir.

(Nazlı gəlib qapıdan baxıb tez gedir su gətirməyə.)

Ağanı, xanımını çağır bura.

(Hacı İbrahim, Nigar, Nazlı tez gəlirlər. Hamı heyran qalır.)

N i g a r (başına vurur). Bay, anan ölsün! Gördün hələ nə oldu?

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

ƏVVƏLİNCİ GƏLİŞ

Yusifin otağı. Şamdan bəy.

Ş a m d a n (ayaq üstə). İndi bildim ki, mən Şirvanı bir gecənin içində nə üçün atıb buraya gəldim. Deyəsən mənə elə deyirdilər: get. Görükür, xeyrim var imiş. Yoxsa belə şey olmazdı ki, mən elədim. Cibin bir qəpik pulsuz gələsən belə şəhərə, çox çətin işdir. Bəli, görükür səbəbi var imiş. Dəxi nəyimə lazım Yusif tapdığı qulluq.... (Fikrə.) Xülasə, dünyanın işini bilmək olmaz. Görükür, mənim alnımda bunlar hamısı yazılıbmış. Heç yatanda da belə xoşbəxtlik fikrimə gəlməzdi. Dəxi bundan artıq nə istəməli? Hacı İbrahim mənə qızını verir. Amma qərribə qızıdır ha ... yemə, içmə onun camalına bax. Qızın yaxşı cehizi, pulu, mülkü. Özü də, nəhayətdə ağıllı-kamallı qızıdır və hətta Hacı İbrahim məxsusi mənə dedi ki, toy olandan sonra köçüb onunla bir yerdə olum. Çünki tək bir qızı olmağına görə istəmir ki, gözündən uzaq versin. Bu mənim üçün dəxi də yaxşı oldu ki! Mənim nəyim var ki, mən onu saxlayam. Ondən savayı Hacı İbrahim heç qoymaz ki, özü dura-dura mən xərc edim. Dövləti başından aşındır. Özü yeyincə yeznəsi yeyər. Ah! Ah! (Gülür.) Həqiqət, heç

belə ittifaq olmazdı ki, mənə üz veribdir, amma.... (Yavaş danışib qapıya baxır ki, eşidən olmasın.) Amma ... gərək (tərəfə baxır) hm ... mənim bu hiyləmi heç kəs bilməsin. Hacı İbrahim bilsə ki, mən ona gop vurmuşam, qızı da verməz və əlim də bu qədər dövlətdən çıxar. Bunlar hamısı keçər gedər.... Ancaq bir şey qabağımı tutubdur. (Tərəfə baxır.) Mən bu vaxtadək Yusifin evində oluram. Özü də axşam evə gələcəkdir. Onsuz da olmaz ki, bu xəbəri eşitməsin, ona görə buradan gərək uzaq olam. Zira ki, qızı əlindən almışam, bu iş davasız olmayacaqdır. Bunun evində də əyləşib onunla dava etmək olmaz, ona görə gərəkdir indi köçüb gedim bir ayrı yerə.... (Fikrə gedir.) Yaxşı, bəs hara köçüm?.... Ah, gedərəm qəstinə! Bəs ... hm.... Pul lazım olanda nə edim?.... (Fikrə gedir.) Zəpər yoxdur. Yazaram Hacı İbrahimə ki, evdən pul gələndək mənə min manat göndərsin. Onda həm qəstinin pulunu verərəm, həm toy tədarükünü görərəm. Onu da yəqin bilirəm ki, Hacı İbrahim verəcəkdir. Çünki özümü elə qələmə verməmişəm ki, verməsin, bəlkə iki min də verə.... Ah! Ah! (Gülür.) Amma dil də insanda yaxşı şeymiş! Çox adam dilin səbəbinə bədbəxt olur, amma mən xoşbəxt olmuşam.... Uf! (Ürəyini əli ilə tutur.) Ürəyim nə pis döyündü. (Fikrə gedir və başını əli ilə tutur.) Ah, nə axmaq fikirlərdi başıma gəlir? Mənə guya biri deyir ki, yoldaşa xəyanət eləmə. Bundan nə xəyanətlik var, Hacı İbrahim qızını Yusifə vermək istəmir, mənə verir.... Bu da yəni bir işdir.... Mal yiyəsi bilər.... Mənə indi bir ay çörək veribdir ki, mən bu qədər dövləti əlimdən çıxardım. Vaxt olar mən də ona edirdərəm.... Xeyr ha.... Bunlar boş fikirlərdir. Bu dünyanınki belə gərək olsun: harda əlinə düşdü ovla.... (Fikrə gedir.) Dəxi mən şeylərimi yığıb gedim. Həqiqət, istəmirəm ki, bu işdən sonra Yusif ilə görüşəm. (Şeylərini yığışdırır. Qapıya gedib səs edir.) Qulu! Ay Qulu! (Qulu daxil olur.)

İKİNCİ GƏLİŞ

Qulu və Şamdan.

Q u l u. Nə buyurursunuz?

Ş a m d a n. Yusif nə vaxt gələcəkdir?

Q u l u. Gərək ki, saat yeddidə.

Ş a m d a n. Bu uzaq oldu.... Mən onu gözləyə bilməyəcəyəm.... Gərək gedim....

Q u l u (şeyləri görüb təəccüb edir). Ağ, hara buyurursunuz?

Ş a m d a n. Mən ... m ... m.... Özgə yerə köçürəm ... m ... m.... Burada dolana bilmirəm.

Q u l u. Niyə, allaha şükür! Yusif ağam sizin başmağınızı cütləməyə hazırdır, mən də sizin qulluğunuzda varam.

Ş a m d a n. Bura ... m ... m.... Doğrusu, mənim ... m ... üçün ... layiqli yer deyil.... Ayrı otaq tutmuşam. Ondan savayı bundan sonra mənim yanıma gəlib-gedən olacaqdır. Nə lazımdır özgəyə zəhmət verim?.... Qoçaq, dəxi durma, fayton çağır, şeyləri qoyum gedim.

Q u l u. Ağ, doğrusu, mən sizi qoymaq istəmirəm. Ondan ötəri Yusif ağam elə fikir edər ki, mən sizi incitmişəm, ona görə siz gedibsiniz. Mənim dərimə od vurur.

Ş a m d a n. Sən qorxma, mən özüm sabah gəlib onunla danışaram.... Ancaq yubanma, get faytona. (Qulu istər-istəməz gedir.)

Ş a m d a n (şeyləri hazır edə-edə). Axmaq oğlu, mənim fikrimdən xəbəri yoxdur, durub hələ üsuliddin xəbər alır. (Əlini cibinə aparır.) Faytona pulum yoxdur, nə etməli? (Fikrə gedir.) Zərər yoxdur.... Quludan alaram. (Qulu daxil olur).

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Q u l u. Ağ, fayton hazırdır.

Ş a m d a n. Səndə ... m ... m... bir, ya iki abbası pul olarmı faytonçuya verim. Məndə m ... m ... yüzlükdür, onu da hər saatda xırdalamaq mümkün olmur.

Q u l u (tez əlini cibinə aparıb). Var, var, hərgah istəyirsiniz, çox verim.

Ş a m d a n. M ... m ... yaxşı, varınsa, bir manat ver. (Qulu ikinci dəfə pul çıxarıb verir.) Salamət qal. (Qulu şeyləri götürüb gedir, tez qayıdıb evi yığışdırır.)

Q u l u (tək). Bu işə mən mat qalmışam.... Bu vaxtadək burada yeyəsən, içəsən, indi nə oldu ki, bizim evi bəyənmədi? Yox, burada bir iş var, görürük ağamla araları dəyibdir. Yoxsa belə olmazdı.

(Fikrə gedir.) Amma bu da ola bilməz. Çünki mənim ağam heç qəlb sındıran adam deyil və bunun başına pərvanə kimi gecə-gündüz dolanırdı. Xülasə, görəsən nə var, indi ağam gələr, iş aşkar olar. (Səs gəlir. Yusif acıqlı içəri daxil olur.)

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Qulu və Yusif.

Y u s i f. Qulu! Çay hazırdırmı? (Fikrə gedir.) Şamdan hələ gəlməyibdirmi?

Q u l u. Gəlmişdi. Bir az bundan qabaq getdi.

Y u s i f. Hara?

Q u l u. Bilmirəm. Şeylərini də götürüb getdi.

Y u s i f. Necə? Şeylərini?

Q u l u. Bəli, dedi ki, mən indi özgə yerdə olacağam.

Y u s i f. Özgə yerdə ... m ... m.... (Fikrə gedir.) Yaxşı, indi anladım ... m ... m....

Q u l u. Ağa, sən allah de görüm, axı nə olubdur?

Y u s i f. Heç, get.... (Fikrə gedir və sonra əli ilə mizin üstə bərkdən vurur.)

Uf! Ruzigar!

Q u l u (qorxub atılır və papağı başından yerə düşür, papağını götürüb

Yusifə qorxa-qorxa baxa-baxa gedir.) Mən

ömrümdə bunu belə hirsli görməmişdim.

Y u s i f. Zəmanəyə baxırsan? (Fikrə gedir.) Bu gün bazarda Murad rast

gəlib deyir ki, çörək verib bəslədiyin şəxs sənə

xəyanət edir. Sual edirəm: necə? Cavab verir ki, Şamdan Xədicəni alır və

atası dəxi razıdır. Mən əsla buna inanmadım.

Amma bunun buradan köçməyi ona dəlalət edir. Görünür, Murad mənə

deyən söz doğrudur. (Ayağa durur gəzinir.) Di gəl,

bundan sonra yoldaşa inan. Pərvərdigara! Özün şahidsən ki, əlimdən nə

yaxşılıq gəlib ona eləmişəm. Belə oldu ki,

mənim çörəyimi yeyə-yeyə mənə quyu qaza.... (Fikir.) Pərvərdigara!

(Bərkdən.) Uf! Uf!.... Hanı insaf? Mürvət? (Mizin

yanında oturub başını əli ilə tutur.) Mən dəxi bu dünyada qalmaram. Gör

heç rəvadırmı ki, illərlə bəslədiyin gözəl

fikirlər bir dəqiqədə puç ola.... Dünya bivəfa imiş. Onun hər işi cövrü-cəfa

imiş. (Bərkdən əli ilə mizin üstə vurur.)

Uf! Uf!.... (Durub gəzinir.) Uf.... Xədicə!.... Xədicə!.... (Bərkdən ağlayır.)

And olsun, mənim məhəbbətimə! And olsun bu

gözlərimin yaşına ki, məhəbbət yolunda tökülür.... (Fikrə gedir.) Yox!

Yox.... Bir az səbir etmək. (Gedir mizin yanında

oturub başını əlləri ilə tutur. Rəsul daxil olur).

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Rəsul və Yusif.

R ə s u l. Yusif! Salaməleyküm! (Yusif cavab vermir. Rəsul gedib yavuğa.)

Yusif! Sənə nə olubdur? (Cavab vermir, gedib əlini çiyinə qoyur. Bərkdən.) Yusif!

Y u s i f (birdən ayılıb Rəsula təəccüblə baxır). Bəli!

R ə s u l. Nə üçün belə qəm dəryasına mübtəla olmusan? Nə olub, allaha şükür?

Y u s i f (əlini mizə vurur). Yox, gərək elə ola.... (Rəsul qorxub bir az uzaqlaşır.)

R ə s u l (tərəfə). Yazığın başına hava gəlib, nədir?.... Qardaş, Yusif! Söylə görüm, nə üz veribdir?

Y u s i f. Hə ... hə ... Nə olub? Ruzigar bivəfa imiş.... Uf!....

R ə s u l (tərəfə). Pərvərdigara! Biçarəyə görəsən nə bədbəxtlik üz veribdir.

Gedim Quludan sual edim, bəlkə bir şey

bilir. (İstəyir getsin, birdən Sultan və Murad bərkdən. danışa-danışa içəri

daxil olurlar. Biri deyir: "Belə biinsaf

iş olmaz ki, edibdir!" İkinci deyir: "Adətdən dışqarı bir şeydir". Yusif üzünü tutub oturur. Sultan, Murad daxil olurlar).

ALTINCI GƏLİŞ

Sultan, Murad, Pəcyl, Yusif.

S u l t a n, M u r a d. Salaməleyküm!

R ə s u l. Səs salmayın görək.

S u l t a n, M u r a d. Nə olubdur ki?

R ə s u l. Bir saatdır gəlmişəm, mənə dürüst cavab vermir. Ancaq natamam kəlmələr deyib hirslənir.

M u r a d (Sultana). Sənə nə dedim?

R ə s u l. Bircə deyiniz görək, nə olubdur?

M u r a d. Nə olacaqdır? İnsafsız oğluna bir ay çörək verib əzizləyibdi, indi Xədicəni almaq istəyir.

R ə s u l. Şamdan?

S u l t a n. Bəli, Şamdan bəy....

R ə s u l. Tfu!....

M u r a d. Belə adamı boğazından asmalıdır!

R ə s u l. Bəs elə bilirsən o, papaq qoyub bu vilayətdə gəzə biləcəkdir?

S u l t a n, M u r a d, R ə c u l. (Hamı təəccüblə Yusifə baxır). Yusif, danış görək nə var, nə yox?

Y u s i f (göz qaldırıb bunlara baxır). Xoş gəlibsınız.... Əyləşin....

M u r a d. Yusif, sən mənim canım, çox da fikir eləmə, o xəbər ki, mən sənə dedim, ara sözüdür. Bəlkə əslə də olmasın.

Y u s i f. Xeyr, elədi ki, var. Çünki hərgah doğru olmasa idi, buradan köçməzdi.

H a m ı s ı. Köçübdür?

Y u s i f. Bu gün mən gəlməmişdən köçübdür.... (Fikrə gedir.)

R ə s u l. Ay zalım oğlu, necə tez başa düşübdür!....

M u r a d. Mən təəccüb edirəm Hacı İbrahimə ki, belə adama qızını verir.

R ə s u l. Görükür, genə gop vurubdur.

(Yusif əlləri ilə başını tutub fikrə gedir.)

M u r a d. İndi olan olub qurtarıbdır. Mən təəccüb edirəm ki, Yusif nə əcəb onunla dostluq edirdi, vəhalonki kişi danışanda özünü bildirirdi.

S u l t a n. Bunu haqq deyirsən. Mən özüm də o fikirdə idim. Amma Yusifin ürəyi məndən sınar deyib söz açmırdım.

Y u s i f (başını qaldırır). Həzərat! Sizin canınız üçün bugünədək onun hiylələrini başa düşməmişdim. Hətta bir neçə təklifləri mənim aşkar zərərim isə də, yenə fikir edirdim ki, bu zalım oğlu məni özünə dost bilib mənim ayağımdan çəkməz. Mən nə bilim ki, bu biinsaf oğlu mənə başdan quyu qazırmış. (Fikrə gedir.)

R ə s u l. İndi de görək, axı, bu işi belə qoymaq olmaz. Fikrin nədir?

M u r a d, S u l t a n. Doğurdan de görək, necə olacaqdır?

Y u s i f (bir az fikirdən sonra). Mənim bir özgə fikrim yoxdur. (Durub gəzinir.) Ancaq onu bilirəm ki, bu iş xeyirliklə qurtarmayacaqdır.... Arada bir qan olacaq.... (Fikrə gedir, qeyriləri bir-birinə təəccüblə baxırlar.)

M u r a d (ayağa durur). Biinsaf oğlunu boğazından asasan.

S u l t a n (ayağa durur). Zalım oğlunu bir gülləyə qurban edəsən.

R ə s u l (ayağa durur). Heç elə sözlər danışmayın. (Qeyriləri Rəsula baxırlar.) O sözlər əbəsdir.... Onun burada heç kəsi

yoxdur, heç kəsin də onunla əlaqəsi olmasın. Mənim fikrimcə, biz hərgah onunla bilmərrə əlaqəmizi kəssək, özü sonra düşünüb yoldaşına xəyanət etməz və onu da eşitmişəm ki, o qızı, o ala bilməyəcəkdir.

Y u s i f. Qızı almamaqdan mən də arxayınam....

M u r a d. A kişi, necə arxayınsan ki, atası, anası razı olub, kəbinini də bu yavuşq vaxtda kəsəcəkdir.

R ə s u l. İnanma.

Y u s i f. Mən ona görə deyirəm ki, o qız ona getməz. Amma çünki qızı zorla verəcəklər, ona görə ... m ... m.... Qız özünü həlak edəcəkdir. Ancaq bu iş məni təşvişə salıbdır.... Və onu da bilirəm ki, o qızdan sonra mən gərək bu dünyada qalmayam. (Tərəfə.) Uf, allah, nə yaman fikirlərdir başıma gəlir!.... (Başını əli ilə tutur.)

H a m ı s ı. Sən heç darıxma, yaman adam öz cəzasına çatar!....

(Bu vaxt dışqarıdan qılı-qal səsi gəlir. Bunlar gedirlər qapıya sarı. Rza bəy, Heydər bəy, Nəcəf bəy içəri daxil olurlar.)

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər və Rza bəy, Heydər bəy, Nəcəf bəy.

R z a b ə y, H e y d ə r b ə y, N ə c ə f bəy. A kişilər, bu nə əhvalatdır şəhər də danışirlar?

(Yusif başını aşağı salıb fikrə gedir.)

M u r a d, R ə s u l, S u l t a n. Bir işdi, olubdur.

R z a b ə y (Yusifin yanına gedib). Yusif! Hamı günah sizdədir. Siz onu öz yanınıza salıb hamıya tərif edibsiniz və o dəxi sənin xatirinə görə mənim (əli ilə göstərir), Heydər bəyin, Nəcəf bəyin və qeyri mütəşəxxis adamların əziz qonağı olubdur. Amma indi başınıza olmayan işləri gətirir....

H e y d ə r b ə y. Təəccübdür! Bu neçə ildə onu tanıya bilməyibsiniz.

N ə c ə f (tərəfə). Doğru deyiblər ki: "Ətə baxma, dona baxma, içindəki cana bax".

Y u s i f. Doğru buyurursunuz ki, hamı günah məndədir.... (Başını aşağı salır).

R z a b ə y. A kişi, bilməyirsiniz şəhərdə nələr danışirlar? Utanmaz oğlu özünü belə qələmə veribdir ki, guya Fətəli şahın nəvəsidir.

H e y d ə r b ə y. O günlərdə deyirlər bir yerdə oturub bizim qeybətimizi edirmiş. Deyirmiş guya buranın bəyləri acdırlar və yemək-içməyi bacarmırlar.

H a m ı. Gör sən allah?!

R z a b ə y. Bundam da pis xəbərlər eşitmişəm. Ancaq Yusifin xatirəsi üçün bu vaxtadək danışmırdım.

(Rəsul, Sultan, Murad bir-biri ilə yavaşdan söhbət edirlər.)

N ə c ə f b ə y. Təvəqqe edirəm bundan sonra onunla heç kəsin əlaqəsi olmasın. Ta onu bir hala gətirək ki, ağlının naqisliyini və nacins olmağını özü anlasın.

H a m ı. Yaxşı sözdür.

R z a b ə y. Sizin canınız üçün, indi gedib onun piçini elə yerdən buracağam ki, axirətdək yana-yana qalsın. Xülasə, çox danışmaqdan bir şey çıxmaz. Gedirsiniz, gedək.

H a m ı. Bəli, buyurunuz, (Yusifə) Salamət qalın! (Əvvəl Rza bəy, sonra qeyrilər dişqarı çıxırlar.)

Y u s i f (tək). Mənə nə desələr, haqdır. Mən nə edim, nə çarə qılım? Mənim ürəyimdə bir kin-küdurət yoxdur. Ona görə özgəni də özüm kimi bilirəm və gözümlə görə-görə özümü çürbəcürə bəlalara kiriftar edirəm.... Ah! Bircə Xədicə ilə görüşüb ürəyimdəki dərdimi deyəydim, bəlkə bir az sakit olaydım. (Fikrə gedir.) Nə etməli? Hə? Nə tövr edim ki, onunla görüşüm. (Fikrə gedir.) Cəhənnəmə, nə olar-olsun. Bir kağız yazıb göndərim, nə olar-olsun. (Oturub istəyir kağız yazsın.)

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Qulu və Yusif.

Q u l u (içəri daxil olur). Ağə, Pərzad qarı sizi görmək istəyir.

Y u s i f (qələmi yerə atır). Qoymazlar bir az rahat olaq, de, yatır. (Fikrə gedir, Qulu çıxmaq istəyir, birdən Yusif dalınca gedib.)

Y u s i f. Pərzad qarı arada gəzəndi, bu, yəqin sözsüz olmayacaqdır. Qoy çağırım, görüm nə deyir. A gədə, Qulu! Çağır gəlsin. (Özü oturub yenə kağız yazmaq istəyir. Pərzad daxil olur.)

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Yusif və Pərzad.

P ə r z a d. Salaməleyküm, Yusif bəy!

Y u s i f (Pərzada diqqətlə baxır). Əleyküməssalam! Pərzad nənə, əyləş görək.

P ə r z a d (əyləşir). Dəxi nə əyləşim, iş qurtarıb gedibdir.

Y u s i f (təəccüblə). Nə var? Nə olub?

P ə r z a d. Dəxi nə olacaq? Veriblər gedib....

Y u s i f. Kimi?

P ə r z a d. Xədicəni....

Y u s i f (tərəfə). Guya ki, mən bilmirəm. (Başını bulayır). Genə qoy soruşum görüm.... (Pərzad tərəfə.) Pərzad nənə!

Bu nə xəbərdi sən mənə verirsən?

P ə r z a d. Atamın ərvahına and olsun, oğlumun canıçün, belə gəlinim ölsün ki, veriblər gedibdir.

Y u s i f. Axı kimə veriblər?

P ə r z a d. Nə bilim, bir bığıyoğuna.... Deyirlər belə, Şirvanda əvvəlimci adamdır.

Y u s i f. Necə yəni əvvəlimci?

P ə r z a d. Nə bilim, deyirlər Şirvanın yarısı onundur, o qədər qoyunu, malı, mülkü, maşı vardır ki, itinə də tök....

Deyirlər belə böyükələr yanında da sözü ötkün, qılıncı kəskindir.... Hamı deyir ki, Xədicə qızıl mədəninə düşübdür....

Hanı bir belə qapı, mənim qızıma da açılaydı!....

Y u s i f (tərəfə, fikirli). Dövlətli!.... Demə genə gop vurubdur.... (Pərzada tərəfə.) Əgər dövlətə görədir, Xədicə dövlətə aldanıb getməz.

P ə r z a d. Yusif bəy! Qadan ürəyimə, belə şeyi demə. Arvadın kökü kəsilsin, arvad pulsuz kişini sevməz.... Sən, doğrudur, oxuyubsan, amma vallah, arvad tayfasını tanımırsan. Mən yaxşı tanıyıram, mənim oğlumu dərdəcər eləyən arvad deyilmi?

A bu gəlinlərin boynuna ip ölçüm, a bunlar qırılsınlar!

Y u s i f (tərəfə). Yazıq, elə gəlinindən dəm vurur. (Pərzada). A Pərzad nənə! Gəlinin görünür səni çox incidir?

P ə r z a d. Bıy, onun görüm şamını qara boyuyum! Elə ki, oğlumun beş-altı şahı pulu var, başına dolanır. Elə ki, yoxdur, biçarənin balasının yediyi çörəyi burnundan gətirir.... Əbəs yerə, Yusif bəy, arvad sözünə inanma, başına çarə qıl ki, iş-işdən keçibdir....

Y u s i f. Axı, nə çarə qılım? Hərgah qızı mənə vermirlər, mən küclə almayacağam ki? (Tərəfə.) Dilim deyir, ürəyim yox.

P ə r z a d. Necə ki, nə çarə?... Puluna qızırqalanma, belə dua yazdır, kitaba baxdır.

Y u s i f (tərəfə). Qəribə avam-avam danışır. (Pərzada.) Sonra nə olsun?

P ə r z a d. Heç, nə olacaq? Cadıynan oğlanın da ürəyin bağlat, qızın da.

Y u s i f. Pərzad nənə! Bunlar hamısı boş işdir. (Durub gəzinir, tərəfə.) Çıxıb getməz evi yıxılmışın qızı. İndi də cadubazlıq ilə məşğul olacayıq. (Fikrə gedir. Qulu içəri daxil olur.)

ONUNCU GƏLİŞ

Yusif, Pərzad, Qulu.

P ə r z a d. Əbəs yerə fikrə-zada getmə. Bu iş çox az pula başa gələr.

Q u l u. Ağa Niyaz bəy sizi görmək istəyir.

Y u s i f (təəccüblə). Niyaz bəy?

Q u l u. Bəli.

Y u s i f (tərəfə). Pərvərdigara! Görəsən nə ittifaq üz veribdir. (Mizin üstünü təmiz edir. Quluya tərəf.) Ay gədə,

oraları yığışdır, de, buyursun. (Qulu dışqarı çıxır.)

P ə r z a d (durur). Mən də gedim, salamat qal. Amma dediyimi elə, cavansan, yazıqsan. (Gedir).

Y u s i f (kitabları düzəldir). Sağ ol!

(Niyaz bəy daxil olur.)

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Niyaz bəy və Yusif.

N i y a z b ə y. Səlaməleyküm, Yusif bəy!

Y u s i f. Xoş gəlibsiniz, əyləşin. (İkisi də əyləşirlər.)

N i y a z bəy. Yusif bəy! (Yusif xəcalətdən jepə baxır.) Mən çox təəccüb edirəm ki, bu vaxtadək siz öz dost-düşməninizi

tanımırsınız.... Mənim burada sizinlə açıq danışmağım əbəsdir....

Ümidvaram ki, mən dediyimi başa düşərsiniz.

Y u s i f (başı aşağı). Bəli....

N i y a z b ə y. Amma, bağışlayınız, mən sizə nəsihət edirəm.

Y u s i f. Niyaz bəy! Mən sizi başdan özümə böyük bilmişəm. Ona görə nə buyursanız, mən sizin qulluğunuzdan çıxımaram....

N i y a z b ə y. Çox sağ ol, əzizim! Bu iş sizin üçün gərəkdir dərs olsun.

Adam hər bivəfa adama çörək verib özünə rəfiq etməz. Yaxşı ki, mən işi bir az uzadıb qızın ata və anasını inandırmışam ki, Şamdan əsla layiq deyil ki, ona qız veriblər.

Y u s i f (başını qaldırır). Necə ki?!

N i y a z b ə y. Şirvandan onu tanıyan adam gəlib və mən hətta kağız almışam. Görünür, çox nanəcib və bədəsil adamın biriymiş.... Bunu yəqin edəndən sonra fikirlərini dəyişib yenə əvvəlki fikirdə oldular....

Y u s i f (gedib Niyaz bəyin əlindən öpür və Niyaz bəy ona xeyir-dua verir). Niyaz bəy, əvvəldən axıradək mənə ata yerində olubsunuz və təvəqqe edirəm ki, məni bağışlayasınız. Çünki mənim bu işimdə çox zəhmət çəkibsiniz.

N i y a z b ə y (ayağa durur, əlini Yusifin çiyninə qoyub). Xudavəndi-ələmdən istəyirəm ki, hər ikiniz ömrünüzü xoşbəxtliklə keçirəsiniz! Və yaman adamın dostluğundan allah sizi saxlasın! Dəxi mənim bir sözüüm yoxdur, ancaq təvəqqe edirəm ki, hazırlayıb bir həftəyədək toy edəsiniz....

Y u s i f (baş əyib). Çox məmnunəm.

N i y a z b ə y. Dəxi mən gedim. (Əl verir.) Salamət qal! (Çıxır.)

Y u s i f (qapıyadək dalınca gedir). Xoş gəldiniz. (Gələ-gələ). Niyaz bəyin mənim boynumda çox haqqı vardır. Of ... allah!

Nə xoş xəbərdi, mən eşitdim!.... Neçə gün idi gözüümün yaşı tökülməkdən qurumuşdu.... Başım fikirdən az qalırdı çatlasın. Neçə dəfə istəmişəm özümü həlak edəm.... Çox şükür, çox şükür ki, xoşbəxtlik yenə mənim üzümə güldü!....

Zalım oğlu özünü qərribə pis qələmə verdi! (Fikir edir.) Cəzasıdır, qoy çəksin! Ümidvaram ki, bundan da pis günə düşə....

(Fikrə gedir.)

(Murad tez içəri daxil olur)

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Murad və Yusif.

M u r a d. Yusif! Muştuluğumu ver, iş düzəlibdir.

Y u s i f (gülə-gülə). Sən ver, mən səndən tez bilmişəm.

M u r a d. Sən mənim canım!?

Y u s i f. Sənin canın üçün.

M u r a d. Hardan bildin?

Y u s i f. İndicə qızın dayısı gəlmişdi, o dedi.

M u r a d. Niyaz bəy?

Y u s i f. Bəli.

M u r a d. Səndə xəbər varmış. De görüm, nə söhbət etdi?

Y u s i f. Söhbət çox oldu, sonra danışarıq.... Xülasə, nə istəyirsən, iş qurtarıbdır. Bir həftədən sonra toydu.

M u r a d (əlini-əlinə vurur). Ay can! Amma o zalım oğlunun acığına görə bir iş edək ki, utandığından ölə.

(Bu vaxt Rza bəy, Heydər bəy, Nəcəf bəy, Rəsul və Sultan daxil olurlar.)

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Rza bəy, Heydər bəy, Nəcəf bəy, Rəsul, Sultan, Murad və Yusif.

R z a b ə y. Sizə demədim, Murad indi orada olacaq?

H a m ı s ı. Salaməleyküm. (Yusifə və Murada əl verirlər.)

H e y d ə r b ə y. Yəqin muştuluq almağa gəlibdir. (Hamı gülür).

M u r a d. Elə ondan ötəri gəlmişdim, amma Yusif qabaqladı.

H a m ı s ı (Yusifə tərəf). Necə ki?

Y u s i f (gülə-gülə). Niyaz bəy buraya gəlmişdi, o dedi.

H a m ı s ı. Çox yaxşı!

Y u s i f. Öyləşiniz. (Hərə bir stul üstə oturur.)

R z a b ə y. Bəli, indi toya hazırlaşmalıdır.

H a m ı s ı. Əlbəttə, əlbəttə.

H e y d ə r b ə y. Keçən gecə İsrafil bəylə qəstində əyləşmişdik. Balkonda qilü-qal düşdü, gedib görürük, aşnamız Şamdan qəstin yiyəsi ilə dava edir. Söhbətlərindən belə məlum oldu ki, neçə gündür qəstində yeyib-içib, indi pul istəyirlər, deyir yoxdur. Qəstin sahibi də şələsini dalına verib qovaladı.

H a m ı s ı. Ay nə olubdur!

N ə c ə f b ə y. Hələ bundan da pis gün görəcəkdir.

H a m ı s ı. Qoy görsün, əməlinin meyvəsidir.

R ə s u l. Dünən də bizə gəlibmiş. Evdə olmamışam.

H a m ı s ı. Hə ... Hə ... Genə yavuqlaşmaq istəyir.... Görükür, başına dəyibdir....

R z a b ə y. Hələ onun pis günü daldadır, qoy bir toyu eləyək. Doğrudan, Yusif, toy nə vaxtdır?

Y u s i f. İnşallah, bir həftəyədək!

H a m ı s ı. İnşallah!

R z a b ə y (Murada). Sən allah, Murad, toy üçün bir şer yaz oxuyaq.

H e y d ə r b ə y. Həqiqət, Nəcəf bəyin toyunda ki, yazmışdın, bir eləsini yaz görək.

M u r a d. Hazır varımdır. Bir yaxşı hava ilə oxumaq olar.

R ə s u l. Yanındasa, görək necə şeydir.

H a m ı s ı. Doğrudan, bir bax görək.

M u r a d (əlini qoynuna salıb çıxarır.) Budur, tapdım. (Hamı gedib onun yanına kağıza baxır).

R z a b ə y. Bir oxu görək, necə şeydir?

M u r a d. Hamısını hələ qurtarmamışam.

H e y d ə r b ə y. Zərəri yoxdur, oxu görək necə şeydir.

(Murad oxuyur.)

H a m ı s ı. Bərəkallah! İndi qoyun hava ilə oxuyaq.

(Myrad qabaqda oturub, onlar dalda, oxuyurlar).

Gecə aydın, yuxum gəlməz yatmağa,
Gül üzündən yarım qoymaz dadmağa, hay dadmağa,
Bülbül düşüb ayrı güldən, çöllərə,
Necə deyim dərdimi mən ellərə, hay ellərə.
İnsan gərək ağa olsun dilinə,
Gətirməsin heç vaxt pis söz dilinə, hay dilinə.
Yaxşı olmaz yoldaşlıqda xəyanət,

Tutar çörək gözlərini həməvaxt, hay həməvaxt.

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

Hacı İbrahimin bağçası, ortalıqda miz, mizin kənarında kürsülər. Bağçada qaranlıqdır. Şamdan bəy dəli halətində, tək bağçada gəzinir, köhnə paltarda, başı açıq, qorxa-qorxa danışır.

Ş a m d a n (ətrafa baxa-baxa). Yaxşı vaxt tapıb gəlmişəm ... heç kəs mənə burada görməz.... Yusif Xədicə ilə hər axşam burada çay içirlər. Bu ağacın dalında gizlənib gələndə ikisini də burada gərək bu (xəncər əlində) xəncər ilə öldürüm....
Qoymaram Yusif mənim çörəyimi əlimdən alsın.... (Birdən diksinir.) Vay! (Ətrafa baxır.) Gərək ki, gələn var....
(Bir az fikirdən sonra.) Yox, heç kəs yoxdur. (Gedib bağcadan Yusif olan evə baxır.) Ax, namərd! Əlimdən dövləti yaxşı aldın, dədəmə od vurdun.... Bax, Xədicə çıxdı... Sənin boyuna qurban!... Dərdindən gör mən nə hala düşmüşəm... Yox, Xədicə deyilmiş. (Gəzinir. Bir az fikirdən sonra.) Pərvərdigara! (Ətrafa baxır.) Mən nə səbəbə buraya gəlmişəm?.... (Fikrə gedir.) Hə ... Hə.... (Bərkdən.) Gərək öldürəm.... Onları öldürəndən sonra özümü də öldürürəm.... Çünki bundan da pis gün görmək istəmirəm.... Bundan sonra qalıb nə edəcəyəm?.... Yemək yox, içmək yox, dost yox, aşna yox.... Hamı məndən qaçır....
Səbəbi? (Fikir. Bərkdən diksinir.) Vay, gəldilər.... (Qaçıb gizlənir. Ətrafa baxır.) Yox, gələn yoxdur.... (Üstünə baxır və əli ilə ətrafı yoxlayır.) A kişi, insafdır ki, belə xoşbəxtliyi əlindən verəsən?.... Gələsən bu bağçaya od vuram? Onda hamı tökülüb gələcək.... Qarışığa salıb hamısını öldürürəm. Uf, nə bədbəxt oldum.... (Tez-tez diksinib dəli məqamına gəlir.) Hə.... Gəlir!.... (Ağacın dalında gizlənir.) Qoy gəlsin.... Oturanda.... Mən dalından başını kəsib ataram. (Yavaş danışır, guya gözüne Yusif görünür.) A.... Yaxşı əlimə düşübsən. (Guya Yusif gəlib oturur. Şamdan yavaşdan xəncəri

qaldırıb vurur.) A.... İndi qal yerində.... (Gəlib baxır, guya ölübdür.) Mən indi nə edim?.... Ha?.... (Özünü itirir.) Yox.... (Bərkdən qışqırır, özünü tamam itirir.) Mən ... mən.... (Xəncəri öz qarnına vurub ağacın dibində yıxılır.) Uf!.... Uf!.... (Ölür.)

ƏVVƏLİNCİ GƏLİŞ

Qulu əlində çıraqla bağçaya gəlib mizin üstünü çay içməkdən ötəri hazır edir və qeyriləri bağçada elə gərək gəzsinlər ki, guya Şamdanı görmürlər.

Q u l u (tək, danışa-danışa mizin üstünü hazır edir). Xədicə xanım görür, Yusif bəyi çox istəyir. Lap onu uşaq kimi bəsləyir. Yaxşıca yatmışdım, gəlib durquzur, deyir ki, get, samovarı bağçada hazır elə, indi Yusif ağa gələcəkdir, çay içsin. Deyirəm, ay xanım! Axı niyə evdə içmir? Deyir ona bağçada xoş gəlir. Nə bilim, vallah, evdə Yusif ağa yatanda hamıya deyir ki, dırnağınızın üstə gəzin ki, onu durquzmayasınız. Səhər də duranda evdə nə ki qulluqçular var, gərək onun qabağında sluşi duralar, ta ki, o, qulluğa gedə. Arvad da deyəndə belə olar. Mən yanı deyirdim ki, mənim də arvadım var. Yaxşı oldu öldü! Gorbagor qızı səhər durub məni öpməkdənsə iki qapaz da başıma vururdu, vurha-vurha! (Gedib samovarı gətirir.) Gözümdə qaldı, bir gün oturub saqqalıma həna yaxa. Görüm gorbagor olsun, necə ki, oldu! O gün Yusif ağa deyir ki, "sənə arvad alacağam". Deyirəm ki, allahı sevirsen, ağa, bu fikrə düşmə. Ondan ötəri ki, əvvəl genə canım vardı, arvadın qapazına dayanırdım. İndi başıma arvad qapaz salsın, dişdərim qarnıma gedər. Qocası olsa, genə yaxşıdı, hər deyəndə döymək olar. Amma Nazlı kimi olsa, ərinin saqqalını yolan kimi mənimkini də yolar. Yox, istəmirəm.... Arvadsız da yola gedərəm.... (Birdən əlindən stəkan düşüb sınır.) Vay! Gör sən allah, mən arvadı neyləyirəm: əlim titrəyir, başım titrəyir, bir ayağım burda, birisi gorda.... Bunları yığışdırım. (Stəkanın qırıqlarını yığır. Nazlı əlində şəkərdən, bir də çaynıq içəri daxil olur və Qulunu belə görüb acıqlı deyir).

İKİNCİ GƏLİŞ

Qulu və Nazlı.

N a z l ı. Ay əli qurumuş, bunu nə üçün sındırdın?

Q u l u (acıqlı baxır). Əlin də qurusun, dilin də. Mən ki, sındırmadım, özü düşdü....

N a z l ı. Yalansa üzünü mürdəşir yusun!

Q u l u. Mürdəşir sənin əzizdərinə yusun!

N a z l ı (gəlib əlindən dəsmalı alır və stəkanları başlayır silməyə, Qulunu itələyir). Get, rədd ol. Ver mənə, sən get

çörək gətir. Gör çörəyi də salıb dağda bilərsənmi? (Qulu acıqlı baxa-baxa gedir.)

Q u l u. Kökün kəsilsin. (Gedir.)

N a z l ı. İmansız oğlu ancaq yatmaq bilir. İş də deyəndə adamı yarıtmaq.

İndi mən Xədicə xanıma nə cavab verəcəm?

(Çaynikə su açır.) Ah.... Bu da bir iş imiş! Bu gecə vaxtında bağda oturub çay içmək nədir? Qaranlıqda göz-gözü görmür....

(Qulu tələsmiş əlində çörək gəlir.)

ÜÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Qulu və Nazlı.

Q u l u. Tez ol, ağa da, xanım da bu saat gəlirlər. (Nazlı tələsib nəlbəkinin birini salıb sındırır.)

N a z l ı. Bay, evin yıxılsın! İmansız o qədər tələsdir ki, nəlbəkini də sındırdım.

Q u l u. Canın çıxsın, bərk tut.

N a z l ı. A səni görüm yarımayaşan. Sən olmasaydın mən də sındırmazdım, elə tələsdirirsən ki, adam bilmir nə eləsin.

Q u l u. Çox danışma, tez ol yığ, görməsinlər. (Tərəfə baxır.) Odu, gəlirlər.

(Nazlı tez hər şeyi hazır edir. Xədicə içəri daxil olur, çəkilib kənarda dypup.)

X ə d i c ə. Aj Qulu! Get Yusif ağana de ki, çay hazırdır, gəlsin. (Oturur).

N a z l ı. Xanım, gədən salıb istəkanı da, nəlbəkini də sındırdı.

X ə d i c ə. Nə edək, görünür yazıq qocalıb, gözləri görmür. (Xədicə Yusif üçün çay tökür. Nazlı gedir və o saat Yusif

daxil olur.)

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Xədicə və Yusif.

Y u s i f (gəlib əyləşir). Bu gün qəzetdə oxuyub görürəm ki, bir şəhərdə məhəbbətdən bir ayın ərzində iyirmi adam ölübdür.

X ə d i c ə. Övrət, ya kişi?

Y u s i f. 15 kişi, 5 övrət. (Çay içir.)

X ə d i c ə (özünə çay tökür). Həqiqət, məhəbbət edən şeyi heç bir şey edə bilməz.

Y u s i f. Bunların ölməklərinə səbəb səbirsizlikdir.

X ə d i c ə. Yusif demə heç, vallah, insan bir halətdə olur ki, heç tab gətirməyə səbir qalmır.

Y u s i f. Doğrudur. Amma səni inandırırıram ki, hərgah bizdə səbir olmasaydı, biz də bədbəxt olmuşduq.

X ə d i c ə (gəlib Yusifin yanında əyləşir və əlini əlinə alır). Sənin canın üçün elə ki, iş aşkar oldu və bildim ki, biinsaf oğluna söz veriblər, neçə dəfə istəmişəm özümü həlak edim. Yenə demişəm qoy görək axırı necə olacaqdır.

Y u s i f. Mən də elə fikirlər ilə özümü saxladım.

X ə d i c ə. Hərçənd bu yolda çox göz yaşı tökmüşəm, amma yenə allah-taala hamını belə arzusuna yetirsin, necə ki, bizi.

Y u s i f. Xədicə! Məhəbbət, həqiqət, yaxşı şeydir: danışmayanı danışdıran, çirkini gözəl edən, qorxağı ürəkli edən məhəbbətdir.

X ə d i c ə. Ağillını da dəli!....

Y u s i f. Bəli, o intihə dərəcəsidir. (Çay içir. Qulu gəlir.)

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Qulu, Xədicə Yusif.

Q u l u. Ağa, vallah bu Nazlı mənə göz verir, işıq vermir. Gəlib orda bir dava-qalmaql salıbdır ki, heç olmayan kimi....

Y u s i f. Nə istəyir?

X ə d i c ə (gülə-gülə). Görünür, stəkan-nəlbəkini sındırmağın üstə.

Y u s i f. Qulu sındırıbdır?
Q u l u. Xeyr, canım! Stəkanı mən sındırmışam, nəlbəkini o özü.
X ə d i c ə. Ha ... Ha.... (Gülür.) Hamısını sənün üstünə atıbdır.
Q u l u. Di gör, cən allah!

(Nazlı içəri daxil olur.)

ALTINCI GƏLİŞ

Nazlı və qeyriləri.

N a z l ı. Xanım! Niyaz bəy gəlib deyir ki, əgər çay varsa, gəlim içim.
X ə d i c ə. Var, de gəlsin.
Y u s i f. Ay qız, bu Qulunu nə üçün incidirsən?
N a z l ı. Mən neyləmişəm?
X ə d i c ə. İndi gəlib sənün əlindən şikayət edirdi.
Q u l u. Vallah xanım, başıma da bir qapaz salıb. İndi də başım ağrıyır.
Y u s i f, X ə d i c ə. (gülürlər). Ha!.... Ha!....
N a z l ı (Quluya). Yavaş, gözünün ikisini də çıxardacağam....
Y u s i f. Yaxşı, bəsdir. (Nazlıya.) Get Niyaz bəyə de gəlsin. (Nazlı gedir).
X ə d i c ə (Quluya). Ay Qulu, sən onun sözünə baxma, o cavandır, sən qoca, ona niyə qoşulursan?
Q u l u. Vallah, ay xanım! Mənim onnan işim yoxdu, özü də həmişə mənə sataşır. Yatıram, gəlir deyir dur, dururam, deyir otur. Otururam, deyir dur, iş gör. İşləyirəm, deyir sən bacarmırsan. İşləmirəm, deyir tənbəlsən. Axı, mən başıma nə daş salım.... Dünən də gedib Nigar xanıma şikayət eləyir ki, mən plovun qazmağını altından çıxardıb yemişəm. O da bu sözə inanmayıb ağzına gələnə ona deyibdir.
Y u s i f. Yaxşı, bəsdir, get.
Q u l u (gedə-gedə). Nazlının işini yaxşı xarab elədim!....

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Niyaz bəy və qeyriləri. Yusif və Xədicə yerlərindən dururlar.

N i y a z b ə y (Yusifə). Qəribə ləzzət aparırsınız!
Y u s i f. Necə ki? (Xədicə çay tökür.)

N i y a z b ə y. Dəxi necə olacaq? Belə gecədə, bu bağçanın içində oturub çay-icmək nəyə desən dəyər.
X ə d i c ə. Elə də pis öyrənibdir, ay dayı, evdə iki stəkan içəndə burada dördünü içir. (Niyaz bəyə çay verir.)
Y u s i f. Həqiqət, elədir.
N i y a z b ə y. Elə də gərək olsun. (Fikir.) Təzə xəbər eşidibsinizmi?
X ə d i c ə, Y u s i f. Yox nə var?
N i y a z b ə y. Şamdan dəli olubdur.... (Xədicə danışmayıb təəccüblə Niyaz bəyə baxır.)
Y u s i f. Jox, ha?
N i j a z b ə j. Sizin canınız üçün.
Y u s i f (fikrə gedir). Kim dedi?
N i j a z b ə y (çay içə-içə). Mən özüm gördüm.
X ə d i c ə. Harda?
N i j a z b ə j. Dünən bazardan keçirdim. Bir də gördüm ki, biri meydanın ortasında durubdur və xalq də başına yığılıb.
Yavuş gedib görürəm ki, bir cındır paltarda üzü-gözü torpağa bulaşmış adamdır. Diqqətlə baxıb görürəm ki, hənuz
özü.... Yazığım gəldi. Amma qoy hələ bu gündə olsun ki, qəbahətini anlasın.
Y u s i f. Yəqinimdir ki, indi başa düşübdür və çox da peşmandır. Elə ki, mən onu tanımışam heç kəs tanımaz.
İnandırırım sizi ki, hərgah bir də fənd bağlaya, çox işlər körər.
N i j a z b ə j. Jox.... Dəxi ölən yeridir ki, ölübdür. A kişi, bilmirsən bu zalım oğlu dünyanı bir-birinə necə vurdu.
(Nazlı gəlir.)

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Nazlı və qeyriləri.

N a z l ı. Xədicə xanım, səni Hacı ağa çağırır. (Xədicə gedir).
N i y a z b ə j. A kişi, mənim və Hacı İbrahimin yanında bir cürə söhbət edibdir ki, lap quruyub qalmışam.
Y u s i f. Haçan?
N i j a z b ə y. Pəh.... Görükür xəbəriniz yoxdur. Qıza hələ elçi göndərməmişdən əvvəl Hacı eşitmişdi ki, qızı istəyir.
Bunu bir gün qonaq çağırıb istəyir ki, iidi bundan söz alsın. Mənim yanımda özünü bir dərəcəyə çıxartdı ki, özüm də mat qaldım.

Y u s i f. Yaxşı, nə deyirdi ki?

N i y a z b ə j. Dəxi iə deyəcək. Deyirdi ki, belə basdım, belə kəsdim. Nə bilim, qubernator mənim xatirimi belə istəyir, filan knyaz məni belə qonaq elədi, filan xan mənimlə belə rəftar elədi. Sizin canınız üçün, mən onun yerinə qızarmışam.

Y u s i f. Hacı da, görükür, inanıbdır.

N i y a z b ə y. Bəs nədir. Elə gedəndən sonra mənə deyir ki, gördün necə hünərli oğlandır. Buna qızımı verməyib kimə

verəcəyəm. Sonra da bu iş aşkar olandan sonra özü məni çağırır deyir ki, mən böyük səhv etmişəm. A kişi, təəccüb

orasıdır ki, özü yalan deyir öz yalanına da özü inanır.

H a m ı (gülürlər). Ha! Ha! Ha!

(Hacı İbrahim, Nigar və Xədicə daxil olurlar.)

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Yusif, Niyaz bəy, Hacı İbrahim, Nigar və Xədicə.

H a c ı İ b r a h i m. Yenə nə var, gülürsünüz? (Yusif və Niyaz bəy ayağa dururlar.)

N i y a z b ə y. Heç....

H a c ı İ b r a h i m. Doğrudan nə var? (Hərəsi bir kürsü üstə əyləşir.)

N i y a z b ə y. Zalım oğlunun sözünü danışırıq.

N i g a r. Şamdanınmı?

Y u s i f. Bəli.

N i g a r. A bala, Xədicə, ağana çay tök. Evdə içmədi ki, gedərəm bağçada içərəm.

H a c ı İ b r a h i m. Allahı sevirsiniz, qoyun qalsın. Öz bəlasını allah ona veribdir. Mən bircə Yusif bəyə təəccüb

edirdim ki, ona necə aldanıb, halbuki neçə vaxt da onunla dostluq edibdir.

N i y a z b ə y. Söz odur, hünər elə gərək.

Y u s i f b ə y. Xeyr, xeyr.... Bir hünər istəməz ki, bu aşkar şeydir. Mən on il bundan müqəddəm onunla bir yerdə oxumuşam.

Və oxuyan vaxtda mənim həqiqət, bununla yeyib-içməyim bir yerdə olubdur və bir elə ittifaq da düşmüyübdür ki, mən onu

əməlli tanıyam. Zira ki, oxuyan zaman da zindəganlığımız uşaq zindəganlığı kimi keçibdir, fikrimiz ancaq oxumaqda

olubdur. Bu zalım oğlu on ildən sonra gəlib. Dəxi mən nə bilim ki, bu nə tövr adamdır.

H a c ı İ b r a h i m. Bəli, adam tanımaq çox çətinidir.
N i g a r. Sənin özün də ona lap aşiq olmuşdun.
N i y a z b ə y. Mən ki, onu elə gördüm, çox adamın evini yıxardı.
X ə d i c ə (əlində stəkan istəyir Şamdan tərəfə su töksün. Birdən onu
uzanmış görüb bərkdən çıxırır və stəkanı
əlindən buraxıb). Vay!

(Bu vaxt qeyriləri gəlib Xədicə duran yerə, ölünü görüb hamısı heyran
qalırlar və Yusif baxıb deyir.)

Y u s i f. Axırda bu günə düşməyin təbiidir.... Yaman dil başabəladır! Xain
və yalançı bir adamın aqibəti belə olur.
Bu zavallının məhv olmağına səbəb nə oldu? Camaatın ittifaqı! Belə bir
ittifaq ilə yaman vücudlardan topsuz-tüfəngsiz
xilas olmaq həmişə mümkündür....

PƏRDƏ